

KUR'AN -I KERİM'DE FÂSILA

Öğ.Gör.Dr.AH EROĞLU

Kur'an-ı Kerim, tek harfî bile değişmeden zamanımıza kadar gelen yegâne ilâhî kitaptır. Hem lafzı ve hem de manası itibarıyla harika bir kelâmdır. Onun lafızlarındaki güzelliğ ve ahenk, manalarındaki enginlik, dost ve düşmanı etkilemiş; Yüce Peygamber (S.A.V)'e indirdiği sırada, edebiyatın zirvesinde olan bir toplumu, Araplar'ı; lisanının musiki ve taklit edilemezliği ile hayran bırakmıştır.

Kur'an-ı Kerim, kelimeleri ve cümle yapıları bakımından Arapça bir kelâmdır. Ama insanların sözlerinde bulunmayan kendine has bir ifade tarzına sahiptir. Şiir ve nesir özelliklerini bir araya toplamıştır. Onda esrarengiz bir musiki vardır. Bu musiki, Kur'an'ın kendine has üslubundan, kelimelerinin güzelliğinden, cümlelerinin ahenk ve insicamından iç ve dış fâsılların sağladığı uyumdan kaynaklanmaktadır. Birçok âyetin sonunda sıralanan fâsıllar, Kur'an-ı Kerim'i musiki sanatındaki ses tekrarlarıyla birleştirir. Tekrarlanan sesler, son derece güzel ve tesirlidir. Unutulmayacak kadar ahenk üstünlüğü içindedir. Bu da Kur'an'ın bir başka yönünün tezahürüdür. Nitekim er-Rummâni (368/978)'ye göre Kur'an'ın l'cazi yedi yönden tezahür eder. Biri belâgat yönündendir. Belâgat ise on kısımdan meydana gelir. Bunun beşinci kısmını fâsıllar teşkil eder¹.

İşte biz bu makalemizde, Kur'an-ı Kerim'in l'câz hususiyetlerinden birisi olarak kabul edilen fâsılayı incelemeye çalıştık. Ancak konuyu detaylarıyla ele almadık. Çünkü konu hem oldukça geniş ve hem de güzel sanatların ebediyat, musiki gibi dallarını ve hatta estetiği de ilgilendirmektedir. Bütün bunlar göz önüne alınca hem saha çok genişlemektedir, ve hem de bir makaleye sığmayacak boyutlardadır. Araştırmalarımızdaki dökümanlardan da anlaşılıyor ki, bu tür bir telif en az iki yıllık bir mesaiyi gerektirecektir. Bu bakımdan konu ana hatlarıyla işlenmeye çalışılmıştır. Konunun zorluğu da düşünülerek çerçevenin dışına çıkmamaya gayret gösterilmiştir.

¹ er-Rummâni, Ebu'l-Hasan İbn İsâ, en-Nukat fi l'câzi'l-Kur'an (Selâsü Resâil fi l'câzi'l-Kur'an mecmuası içinde) Mısır 1987, s. 75-76.

değiliz. Çünkü bu konuda kaynaklarda açık bir ifade tesbit edemedik. Ancak mezkûr tabiri bir arûz ıstılahı olarak ilk defa kullanan arûzun mücidi Halîl İbn Ahmed (175/791)olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü O, Kitâbu'l-Ayn adlı eserinde daha önce belirttiğimiz gibi, "Arûz ilminde fâsıla üç harekeli bir sakin harften meydana gelen tefiledir¹⁴ " demektedir. Belki Kur'ânî bir ıstılah olarak ilk defa kullanan da o olabilir. Zira talebesi Sibeveyh (180/796) tesbitimize göre fâsılayı Kur'ânî bir ıstılah olarak kullanan ilk kişidir¹⁵.

C) Fâsılayı Bilmenin Yolu

Ca'berî (732/1392)'ye göre fâsıla iki yolla bilinebilir:

1. Tevkîfî, Hz. Peygamber'in Kur'an'ı okurken üzerinde durduğu her kelime fâsıladır. Durmayıp geçtikleri ise fâsıla değildir. Rasûlullah'ın bazan durup bazan durmamaları, ya fâsıla olup olmadığını veya vakf-ı tammı bildirmek, ya da nefes almak içindir. Çünkü Ebû Dâvûd (275/888) , Ümmü Seleme'den şöyle rivayet eder: "Ummü Seleme'ye Rasûluha'nı okuyuşu sorulduğu zaman şöyle cevap verir: "O, kırâatını âyet âyet bölerdi"¹⁶ yani Rasûlullah her âyette dururdu. Bunu, âyet başlarını bildirmek için yapardı. Bu okuyuşa "sünnet vakfı" diyenler yanılıyorlar. Eğer Rasûlullah bunu ibadet etmek için yapmışsa , bizim için geçerlidir. İbadet için değilse ,o zaman yapmak doğru olmaz.

2. Kıyâsî, nas ile tesbit edilmiş olması muhtemel olana, nasla sabit olmayanı ilâve etmekten ibarettir. Ziyade ve noksanlık söz konusu olmadığından bunda bir mahzur yoktur. Gayesi "fasl veya vasl" mahallini bildirmektir. Çünkü her kelimedede vakıf calz olduğu gibi , bütün Kur'an'ı hiç durmadan baştan sona okumak da caizdir¹⁷.

D) Fâsıla Açısından Kur'an-ı Kerim'in Süre ve Âyetleri

Mekki sûreler, İslâmî davetin ilk yıllarında nazil olmuştur. O zamanda müşrik toplulukları, âdet ve geleneklerine son derece bağlıydılar. Ahlaklarında bozukluk dillerinde hüsümet vardı. Bu

¹⁴ Kitâbu'l-Ayn., F.s.l. mad. VII, 126-127.

¹⁵ Sibeveyh, Ebû Bîşr Amr, Kitabu Sibeveyh, Bulak, 1317, II, 289.

¹⁶ Ebû Dâvûd, Sünen, Kitabu'l-Hurûf ve'l-Kırâat, Tahkik: Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Beyrut, tarihsiz, Hadis no: 4003. IV, 371.

¹⁷ ez-Zerkeşî, el-Burhân, I, 98.

yüzden mekkî sûrelerde, onlara hitap edilirken vicdanları ve duyguları hedef alınıyor; azarlama, bilgisiz sayma, tehdit etme, teşvik ve sakındırma, müjdeleme ve korkutma şeklinde kısa sesli fâsılalar, hüzün veren secilli sözlerin birbirini izlediği, şiddetli, güçlü ve son derece sert bir üslup kullanılıyordu.

Bu, medeni olan sûrelerde, seci yoktur, manasında değildir. Fakat medeni âyetlerde daha ziyâde akıcılık, uzunluk ve yumuşak bir üslûb hakimdir. Çünkü medeni âyetler, inanan ve Kur'an'ın hidâyeti ile huzura eren bir topluluğa hitap etmektedir. Bunun yanında, ibadetleri tesbiti, ahkâmı beyanı, kanunlar koymayı, toplum hayatını düzenlemeği ve ahlâki düzeltmeği hedeflemektedir. Bu itibarla, âyetlerin son kelimeleri secilerle nihayetlenmezse de, revî harfleri bakımından birbirinden farklı fâsılalarla son bulur. Bu sebeple, fâsılların nizamı, sûrelerin uzun, kısa ve orta olmalarına göre değişir. Bu bir bakıma, bir divandaki şîr bahirlerinin değişmesine benzemektedir. Çünkü fâsılalar, genellikle, kısa sûrelerde kısa, orta ve uzun sûrelerde, orta ve uzun olur. Aşağıda görüleceği gibi, kısa sûrelerdeki fâsıla harflerinde temâsül daha çok, uzun sûrelerde ise azdır. Temâsül, daha ziyade Mekkî sûrelerde tezahür eder ¹⁸. Tıpkı yüce Allah (c.c.)'ın şu sözünde olduğu gibi :

والنجم اذا هوى * ما ضل صاحبكم وما غوى *

و ما ينطق عن الهوى * ان هو الا وحى يوحى * علمه شديد القوى *

ذو مرة فاستوى * وهو بالاقبال اعلى * ثم دنا فتدلى *

" İnmekte olan yıldız andolsun ki : arkadaşınız sapmadı, azmadı. O, havadan konuşmaz. O (na inen Kur'an veya onun söylediği sözler), kendisine vahyedilen vahyden başka birşey değildir. Onu, müthiş kuvvetleri olan biri öğretti. Üstün akla sahip (olan melek), Doğruldu (gerçek meleklik şeklinde göründü) : Kendisi yüksek ufukta iken. Sonra yaklaştı, sarktı ¹⁹.

Bu âyetelerde fâsıla harfleri daima aynıdır. Kişi bunları okuyunca veya dinleyince her fâsılların kendine mahsus bir musikisi bulunduğunu; âyetlerdeki kelime dizilerinin musiki üslûbiyle tam bir ahenk içinde olduğunu görecektir.²⁰

Mekkî sûrelerde, bazan fâsılların son haflerinin yakın

¹⁸ Kutub, Seyyid, Kur'an'da Edebî Tasvir, Çev. Süleyman Ateş, Ankara, 1967, s. 163- 164.

¹⁹ Necm Suresi, Âyet, 1-7.

²⁰ Kur'an'da Edebî Tasvir, s. 157- 158.

mahrecli, yani mutekarib olduğu da müşahede edilir:

حم و الكتاب المبين * انا انزلناه في ليلة مباركة انا كنا منذرين * فيها يفرق كل امر
حكيم ۲ امرا من عندنا انا كنا مرسلين ۲ رحمة من ربك انه هو السميع العليم

" Hâ mim, Açık Kitaba andolsun ki Biz onu mübarek bir gecede indirdik. Çünkü biz uyarıcıyız. (Bir gece ki) her hikmetli emir onda ayırt edilir, (Yani) katınızdandır (verilen her) emir. Çünkü biz elçi göndericiyiz. Senin Rabbinden bir rahmet olarak, O işitendir ve bilendir."²¹

Buna göre, yukardaki âyetlerin fâsıla harfleri, telaffuz edildikleri mahrec bakımından birbirine yakın olan م ve ن harfleridir.

Medenî âyetlerde durum bunun aksinedir. Yani fâsıllar daha ziyade mütekarib olur. Mesela Ahzab ve Nisâ sûreleri gibi. İşte yukarıda geçen âyetlerdeki cümleler, vezinli, ahenkli belîğ, veciz, manası tam cümlelerdir.

Gerçekten Kur'an-ı Kerim en kolay ve en tatlı duraklara sahiptir. Ayrıca Kur'an'da, fâsılların son hecelerinin med ve lîn (uzatma ve yumuşatma) harfleri ile hitam bulması ve "nûn"un ilhaki gibi durumlar çoktur. Bu sebeple Kur'an'ı okuma zevkine erenleri çoşturabilmektedir. Bu eskiden Araplar'ın yaptıklarına benzemektedir. Nitekim Sibeveyh "Araplar name yaptıklarında (kelimelerin sonuna "elif" ve ن ve م ilâve ederlerdi, Name yapmak istemediklerinde böyle bir şeye teşebbüs etmezlerdi" ²² demektedir.

Fâsılları bir tek harf üzere olan sûreler az değildir. Kehf, Feth. İnsân, A'lâ, Şems, Leyl sûreleri bunlardandır. Zira bu sûrelerin fâsıllarının tamamı "elif" harfidir. Ayrıca Kamer, Kadr, Kevser sûreleri de fâsılları tek harf olan sûrelerdendir. Çünkü bu sûrelerin bütün fâsılları "RÂ" harfiyle son bulmuştur.

İsrâ, Furkân, Ahzâb sûrelerinin bütün fâsılları her ne kadar "elif" harfi ile son bulmuşsa da, bu sûrelerin hepsinde "elif" ten başka bir harfle son bulan fâsıla da vardır. Bu fâsıla İsrâ suresinin

هو السميع البصير ^{2 3} "RÂ": Furkân'da

²¹ Duhân Suresi, âyet, 1-6.

²² Sibeveyh, el-Kitab, c. II, 298.

²³ İsrâ sûresi, âyet, 1.

السبيل 2 4 ile; Ahzâb sûresinde
و الله يقول الحق و هو يهدي السبيل 25 "lâm" harfleridir.

Munâfikûn, Fîl ve Nâs sûreleri de böyledir. Çünkü Münafikûn sûresinin bütûn fâsılları "NÜN"; Fîl sûresindekiler "Lâm" ve Nâs sûresininkiler "SİN" harfî ile son bulmuştur.

Kur'an'da bir kısım harflerle son bulan fâsıllar çoktur. Mesalâ "NÜN" harfî gibi 26 . Diğer bir kısım harfler vardır ki bunlarla son bulan fâsıllar azdır.

Kimi kez de Kur'an'ın bir kısım âyetlerinde fâsıla bulunmaz. Fakat yine de vezninde, namesinde, o en yüksek seviyesini korumaktadır. Ahkâm âyetlerinin bir çoğu bu türden sayılabilir. Mirâs âyetleri gibi:

يو صيكم الله في او لا دكم للذكر مثل حظ الا نثيين فان كن نساء فوق اثنتين فلهن
ثلثا ما ترك وان كانت واحدة فلها النصف ولا يورثه لكل واحد منهما الميراث
ما ترك ان الله كان عليما حكيما وكم نصف ما ترك ازواجكم ات لم يكن لهن
ولد فان كان لهن ولد فلكم الربعوالله عليم حلِيم .

"Allah size, çocuklarınız(ın alacağı miras) hakkında erkeğe kadının payının iki mislini tavsiye eder. (Çocuklar) ikiden fazla kadın iseler, (ölenin geriye) bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer (çocuk) yalnız bir kadınsa (mirasın) yarısı onundur. Ölenin çocuğu varsa, ana babasından herbirinin altıda bir hissesi vardır. Eğer çocuğu yok da ana-babası ona varis oluyorsa, anasına üçte bir düşer. Eğer kardeşleri varsa, anasının payı altıda birdir. (Bu hükümler, ölenin) yapacağı vasiyyetten, ya da borcundan sonradır. Babalarınız ve oğullarınızdan, hangisinin fayda bakımından size daha yakın olduğunu bilmezsiniz. Bunlar, Allah'ın koyduğu fazlardır. Şüphesiz Allah bilendir, hikmet sahibidir."

"Eğer çocukları yoksa, eşlerinizin yapacakları vasiyyetten ve borçtan sonra, geriye bıraktıkları mirasın yarısı sizindir. Çocukları varsa, bıraktıklarının dörtte biri sizindir. Sizin de çocuğunuz yoksa, yapacağınız vasiyyet ve borçtan sonra, bıraktığının dörtte biri onlarındır. Eğer (ölen) erkek veya kadının mirasçısı, evladı ve ana-babası olmayıp başka yakınları ise o zaman; bir erkek veya bir kız

24 Furkân sûresi, âyet, 29.

25 Ahzâb sûresi, âyet, 4.

26 Kur'an'da Edebi Tasvîr, s. 164.

kardeşi varsa, herbirine altıda bir düşer. Bundan fazla iseler, üçte bir ortaklırlar. (Bu taksim) zarar verici olmayan vasiyyet ve borçtan sonra (uygulanır) Bunlar, Allah'tan (size) vasiyyettir. Allah bilendir, halimdir²⁷.

Yukarıda verdiğimiz âyetler, Kur"ânın uzun sayılan âyetlerindedir. Çünkü her iki âyetin Mushaftaki hacimleri on iki satırdan daha fazladır. Buna rağmen mezkûr âyetlerde, ne mütekarib ne de mütemasil sayılmayan, sadece iki fâsıla bulunmaktadır. Çünkü o, hükümleri açıklamanın yanında, nameleri ahenkli, mana ve lafızları birbirine münasib ilâhî bir kelâmdır. Zikredilen bir kısım matematiksel rakkamlar, lafız ve manaların uyumunu bozmamış; tam aksine en yüksek derecede bir kelâm olma vasfını korumuştur²⁸.

E) Seci Nedir ve Kur"ân'da Seci Var mıdır ?

Seci, çoğulu اسجاع 'dır. اسجوع de seci manasındadır. Çoğulu اساجيع 'dır. Seci س . ج . ع maddesinden türemiş bir masdardır. Lugatta, kaftiyeli cümlelerle konuşmak, anlamına gelir. Araplar, kaftiyeli konuşan kişi için سبع الخطيب سبعا = "Hatip kaftiyeli konuştu" derler. Ayrıca güvercin kuşu namelerini tekrar edip öttüğü zaman سبعت الحمام derler²⁹.

Seci, edebî bir ıstılah olarak da, mensûr kelâmda fâsılların bir harf üzere birbirine uygun olmalarıdır³⁰. Yani seci'de asl olan , cümlelerdeki son hecelerin birbirine uygunluğudur.

Zaten uygunluk , her bakımdan arzu edilen bir şeydir. Yaradılış icabı gönül böyle bir şeyi ister. Ancak şunu belirtmek gerekir ki, gerçek seci ,sadece son hecelerin aynı harften ibaret olması değildir. Böyle olsaydı , her edip secilli sözler söylerdi. Konuşulan her cümle , ister manalı olsun, ister olmasın secilli olurdu³¹. Halbuki gerçek bir secide sözcükler seçilirken sunilikten kaçınılmalı, terkipler aynı tarzda seçilmeli, sözcükler manaya uymalı ve secilli olan her iki cümle

²⁷ Nisa Suresi, Âyet. 11-12.

²⁸ Ebu Zehra, Muhammed, el-Mucizeetu'l-Kubrâ,Dimaşk 1970 s.270.

²⁹ Cemheretu'l-Lugâ, S.c.a.mad. II, 93; Lisanu'l-Arab, S.c.a.mad. VII, 150; Kâmûs Tercemesi, S.c.a . mad. III, 282.

³⁰ Kitabu'l-Ayn, I, 214; Lisanu'l-Arap. a.g. mad. Aynı yer ; Kamustercemesi, A.g. mad. Aynı yer.; Edebiyat Lugatı, s.131.

³¹ Ibnu'l-Esir, el-Meselu's-Sair,Tahkik: Dr. Ahmed el-Hûfi-Dr. Bedevi Tabâne, Riyad 1983. I, 312.

ayrı ayrı manalara delâlet etmelidir³². İşte o zaman , secide güzellik söz konusu olabilir. Meselâ, zihinde bir kısım manalar tasavvur edilse, sonra da mezkûr manalar, bir kısım secilli lafzlara dökülmek istense, o zaman o sözcüklerde ziyade ve noksanlık yapmak kaçınılmaz olur. Halbuki tasavvur edilen mananın ziyâde ve noksana ihtiyacı yoktur. Öyle ise düşünölen manaya uygun bir sözcük bulmak gerekir. Böyle bir sözcük bulunduğunda secilli olmadığı görölebilir. Belki de onu, secilli yapabilmek, ya bir kısım ilâveler yapmak, ya da noksanlaştırmakla mümkün olabilecektir. Böyle yapıldığında da hoş ve makbul olmayan bir seci meydana gelebilecektir. Çünkü bunda tabiielik değıl, sun'ilik vardır. Halbuki sun'ilik bulunmayan salıkadan gelen bir hareketle vucüd bulan seciler son derece güzel ve makbuldür. Bu da edebî yönden kelâmın en yüksek derecesi sayılmaktadır³³.

Nitekim Yahyâ İbn Hamza el-Yemenî (745/1344)'ye göre, seci belâgat ilimlerinin en üstünüdür. Çünkü seci, Kur'an'ın belâgat üslûplarından biri olup, uzun ve kısasıyla en güzel bir şekilde Kur'an'da mevcuttur³⁴. Ebü Hilal el-Askerî (395/1004): " Hemen hemen edebî hiçbir söz secisiz olmaz. Eger bir sözün seciden müstağni olması gerekseydi, Kur'an olurdu. Çünkü onun nazmı, insanlarınkine benzemez. Halbuki onda çokca seci bulunmaktadır" demektedir³⁵. Bu sanata karşı çıkanları beceriksizlikle suçlayan İbnu'l-Esir (637/1239) aynı görüşü paylaşarak, Kur'an'da çokca secinin bulunmasını delil olarak ileri sürmüş ve Rahman ve Kâmer sûreleri gibi birçok sürenin secilli olduğunu belirtmiştir³⁶. Böylece bu alimler, secilli bir sözün makbul olacağını Kur'an'ı delil göstererek ispatlamışlardır. Bu noktadan hareketle sözü Kur'an'da seci olup olmadığı meselesine getirmek istiyoruz.

Herşeyden önce, değıl Kur'an'da, normal bir kelâmda dahi secinin caiz olup olmayacağı tartışma konusu edildiğı anlaşılıyor. Çünkü bazı alimler normal bir sözde bile secinin caiz olmayacağını savunmuşlardır.

Nitekim el-Ezherî ve İbn Manzûr'a göre, Resûlullah (S.A.V)

³² İbnu'l-Esir, A.g.e.I, 315-316.

³³ İbnu'l-Esir A.g.e. I, 313-314.

³⁴ el-Yemenî, Yahya İbn Hamza, Kitâbu'l-Tırâzî'l-Mutazammın Li Esrârî'l-Belâgati ve Ulûmi Hakâikil'-I caz Beyrut-1980, III, 28.

³⁵ Ebü Hilal el-Askerî, Kitabu's-Sin'ateyn el-Kitabe ve's-Şi r, Tankik : Ali Muhammed el-Becâvi-Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Mısır 1971- s.266-267

³⁶ el-Meseli's-Sair, I, 308.

,kâhinlerin söz ve secilerine benzediği için, konuşurken veya dua ederken secili söz söylemeyi yasaklamıştır. Bundan dolayı ister konuşurken olsun, isterse dua ederken olsun seci yapmak caiz değildir.³⁷ Öyle ise Kur'an'daki fâsülalara seci denilip denilemeyeceği konusunda yapılan tartışmalar normal karşılanmalıdır. Çünkü söz konusu olan, ilahî kelâmdır. O, beşer sözüne benzemez. Beşer kelâmına arz olan noksanlıklardan münezzehtir.

İşte meseleye Kur'an'ı tenzih açısından bakan bir kısım alimler, Kur'an'da seciyi kabul etmezler. Bir başka ifade ile seciye benzese dahi fâsülalara seci denmesini caiz görmezler: Ebu'l-Hasan el-Eş'ari (324/935), er-Rummâni (384/994), Ebû Bekr el-Bâkullâni (403/1012) Ibn Haldûn (808/1405) ve emsali birçok alim Kur'an'da secinin mevcudiyetini kabul etmezler³⁸.

es-Suyûti, isim vermeden, el-Bâkullâni'den naklederek Eş'ari ulemasının dışındakilerin Kur'an'da seci sanatının varlığını kabul ettiğini söylemektedir³⁹. Halbuki er-Rummâni, mutezile mezhebine mensup bir alimdir. O da seci sanatının kusurlu olduğunu belirterek Kur'an'da olamayacağını söylemiştir. Ona göre, fâsıla kelâmın manasını iyi anlamayı sağlayan, son hecelerde mevcut birbirine benzer harflerdir. fâsıla belîğ, seci ise ayıptır. fâsılda lafızlar manaya tâbidir. Secide ise, mana lafızlara tâbidir. Bu da delâlet bakımından hikmetin gerektirdiği şeyi ters yüz etmektir. Çünkü asıl gaye açıklanması gereken manaları ortaya koymaktır. Eğer söz konusu benzerlik, söz konusu gayeye ulaştırırsa kelâm belîğdir. Aksî takdirde ayıptır ve hatahtır. Çünkü bu, hikmetin gerekli kıldığı tarzın dışında, zuhur eden bir zorlamadır. Bu, tıpkı bir tacı süsleyip bayağı bir zenciye giydirmeye veya bir gerdanlık dizip, köpeğin boynuna takmağa benzer. Şunun da çirkin ve kusurlu bir iş olduğunu azıcık fehmi olan anlar. Onun için bazı kâhinlerden nakledilen şu söz çirkin ve kusurlu sayılır : 40

والارض والسماء والغراب الواقعة بنقما . لقد نفر المجد الى العشاء .

el-Bâkullâni de bu konuda er-Rummâni'nin görüşüne katılmakta ve Kur'an'da secinin mevcudiyetini iddia edenlerin iddialarını ve delillerini evhâm diye vasıflamaktadır:

³⁷ Lisânü'l-Arab, S.c.a. mad. III, 150.

³⁸ Daha geniş bir bilgi için bkz. el-Hasnâvi, Muhammed, el-Fasıla fi'l-Kur'an, Beyrut, 1966, s. 108-109.

³⁹ et-Itkan, II, 97.

⁴⁰ er-Rummâni, en-Nukat, s.97.

"Onların seci diye düşündükleri şey vehimden ibarettir. Çünkü bazan kelâm, her ne kadar seci olmazsa da , sectye benzeyebilir. Çünkü kelâmın sayesinde secilli olduğu şey herhangi bir sebepten neşet edebilir. Ayrıca secilli kelâmda , mana sectyi meydana getiren lafza uymaktadır. Halbuki Kur'an'da varlığı düşünülen seci, böyle değildir. Çünkü Kur'an'da lafız manaya tabidir"⁴¹.

el-Bakillâni , muhaliflerinin delillerini bir bir zikrederek, cevaplar vermeye çalışır. Ona göre, muhaliflerinin en kuvvetli delili, ulemanın ittifakıyla Musa (A.S), Harun (A.S)'dan üstün olmasına rağmen, **رب موسى و هارون** 42 "Mûsa " kelimesinin seciden dolayı tehir edilmiş olması; Kur'an'ın bir başka yerinde fâsilalar "vâv", ve "nûn" ile son bulduğundan **رب موسى و هارون** 43 şeklinde gelmiş olmasıdır. Onlar derler ki , âyette görülen bu husus, şîrden farklıdır. Çünkü hitab ederken ancak maksud olan şey söylenir. Aksi takdirde söz şîr seviyesinden de aşağı düşer. Kur'an'da seci pek çoktur. Bunların ,maksatsız vuku bulacağını söylemek doğru değildir.

el-Bakillâni, muhaliflerinin iddia ettiği bu görüşlerin doğru olmadığını; şayet Kur'an'da seci bulunsaydı ,insan kelâmından farksız olacağını; insanların üslûplarına dahil olsaydı, bununla icâzın meydana gelmeyeceğini ve Kur'an'a mu'ciz bir seci denilmesi caiz olduğu takdirde de, mu'ciz bir şîr de denilmesinin de caiz olacağını belirtir⁴⁴.

Böylece el-Bakillâni'nin , neden Kur'an'da secinin varlığını kabul etmediği açıkça anlaşılmuş oluyor. O, sectiyi şîrdeki kaftiyeye benzetir. Çünkü şîrde asılan kaftiyelerin aynı olmasıdır. Yani önce kalıpların hazırlanması ve sonra da bu manaların kalıplara göre ayarlanmasıdır. Bu yüzden Kur'an'a şîr demek doğru değildir. Şîr demek doğru olmayınca, manaları kalıplara tabi olan ve şîr metoduna göre yapılan sectiyi de Kur'an'a uygulamak doğru olamaz.

Çünkü Yüce Allah meâlen "O (Kur'an) elbette şerefli bir Peygamberin (Allah'tan) aldığı sözüdür. O bir şairin sözü değildir. Ne de az inanıyorsunuz! Bir kâhinin sözü de değildir. Ne de az

41 el-Bakillâni, Ebû Bekr Muhammed Ibnu't-Tayyib, l'câzu'l-Kur'an, Tahkik: Ahmed Sakr, Kahire. 1963, s. 85.

42 Tâhâ Süresi, âyet 30.

43 A'raf Süresi, âyet 122.

44 el-Bakillâni, l'câzu'l-Kur'an, s. 84.

düşünüyorsunuz!"⁴⁵ buyurmaktadır. Böylece Kur'an'ın herhangi bir kâhın veya bir şairin sözü olmadığını belirterek, kalıbın esas alındığı seciyi de bu yasağa dahil etmiştir.

Burada şunu da ilave etmek gerekir ki, el-Bakillâni, Nuketü'l-İntisar lı Nakli'l-Kur'an adlı eserinde, Kur'an'ın Araplar'ın sözlerinden çok farklı olduğunu; şayet farklı olmasaydı, onun karşısında dehşete kapılmalarının ve bazan sihir, bazan şiir , bazan da eskilerin masalları diyerek farklı sebepler ileri sürmelerinin sözkonusu olmayacağını ; ayrıca ellerinde fırsat varken bütün güçleriyle ona muaraza yapmaktan geri durmalarının mümkün olamayacağını belirtir⁴⁶.

İbn Haldûn da "Kur'an-ı Kerim nesir kabîlinden bir kelâm ise de ancak ona ne mutlak mürsel (serbest nesir) ne de secili bir nesir denebilir. Ondaki âyetlerin sonlarına fâsıla denir. Seci denmez. Çünkü secide aranan hususlar âyetlerde bulunmaz. Bunlara kafiye de denilemez."⁴⁷ demektedir.

Böylece İbn Haldûn, Kur'an'daki âyet sonlarına seci ve kafiye denilemeyeceğini bir daha vurgulamış; ancak "ne mutlak mürsel (serbest nesir) ne de secili bir nesir denilemez" ifadestyle Kur'an'da, gerek secili ve gerekse secisiz ifadelerin bulunabileceğini itiraf etmiş oluyor.

Kur'an'daki bir kısım fâsılalara , seci denilebileceğini veya Kur'an'da secinin mevcudiyetini kabul eden alimler de vardır.Biz fazla teferruata girmeden bu alimlerden bir kaçının görüşlerini takdim etmeye çalışacağız. Bunlar arasında, Ebu Hilâl el-Askeri (395/1004), İbn Sinân el-Hafâci (465/1072), Ebû Ya'kûb es-Sekkâki (628/1230), İbnu'l-Esir (637/1239), İbn Ebi'l-Hadîd (655/1257), Yahya İbn Hamza el-Yemenî (745/1344)'yi zikredebiliriz.

Bunlar , temelde Kur'an-ı Kerim'de ve Hz. Peygamber'in sözlerinde seci bulunduğu için seciyi güzel ve makbul saymakta ve Hz. Peygamber'in seciyi yasaklamasına dair hadislerin de ma'kul bir şekilde yorumunu yapmaktadırlar.

Daha önce de belirttiğimiz gibi , Ebû Hilâl el--Askerî "Hemeh

⁴⁵ Hâkka Süresi, âyet 40-42.

⁴⁶ el-Bakillâni, Nuketü'l-İntisar lı Nakli'l-Kur'an, Tahkik: Muhammed Za'lül Selâm, İskenderye, 1971, s. 249.

⁴⁷ İbn Haldun, Abdurrahman, Mukaddime, Beyrut, tarihsiz, s. 567.

hemen hiçbir edebî söz secisiz olmaz. Eğer bir söz seciden müstağni kalsaydı , o söz Kur'an olurdu. Çünkü onun nazmı isanlarınkine benzemez. Halbuki onda çokça seci bulunmaktadır. Hatta âyetlerin ortalarında bile seci vardır. Âyet sonlarında ise, daha çoktur. Kur'an'daki seci ve izdivacın tamamı, mananın yerleştirilmesi, kelimenin berraklığı ve tatlılık ihtiva etmesi bakımından insanlarınkinden farklıdır. Yüce Allah'ın şu sözüne bir baksan âl

والعادات ضيحا فالمرهات لادما لما لغيرات ضيحا فانن به تقعا فرسطن به جمعا

"Andolsun nefesleriyle (güb güb) ses çıkararak koşan (at)lara; (Tırnaklarıyla yerden) ateş çıkaranlara; Sabahleyin akın edenlere; (Ayaklarıyla) toz koparanlara; Derken bir topluluğun ortasına dalanlara..." ⁴⁸ Çünkü (Kur'an-ı Kerim), kâhinin şeklindeki sözü gibi insanların bu kabilden olan bütün yeminlerinden farklıdır. Halbuki (kâhinin sözündeki) gibi, (seciler) secinin mezmum olan cinsindedir. Çünkü bunda zorlama vardır."

Bu sebeple H. Peygamber (S.A.V) ⁴⁹ اتنى من لا شرب ولا اكل ولا صاح فاستهل diyen bir adama "Kâhinlerin secisi gibi seci mi yapıyorsun" buyurmuştur. Çünkü kâhinlerin yaptıkları secilerde zorlama çoktur. Eğer sadece seci olduğundan dolayı onu çirkin görseydi "seci mi yapıyorsun" der, sonra da susardı. Hiçbir zorlama olmadan yapılan seciyi nasıl kötüler ve çirkin görebilir ki edebî sanatlar içinde ondan daha güzeli yoktur. Ayrıca Hz. Peygamber'in sözlerinde çokça geçmiştir⁵⁰ diyerek secinin kusurlu ve ayıplı olanı bulunacağı gibi ,güzel ve makbul olanının da bulunabileceğini açıklamış; böylece makbul olan secinin Kur'an'da bulunmasında hiçbir mahzur olmadığını belirtmiştir.

Ibn Sinân da, Ebû Hilâl el-Askerî'nin görüşlerini paylaşmakta ve er-Rummânî'nin "fâsıla bellig, seci ise kusurludur. fâsılada lafızlar manaya tabi, secide ise mana lafızlara tabidir" şeklindeki sözünün doğru olmadığını belirterek şöyle demektedir ."Fâsıla iki çeşittir: Birincisi seci gibi olur ki, bu son hecelerdeki harflerin mütemasil (aynı

⁴⁸ Adiyet Süresi, âyet 1-5.

⁴⁹ Bu hadis çeşitli varyantlarla rivayet edilmiştir: Müslim, Sahihu Müslim, Kitâbu'l-Kasâme, Bab 11, Hadis no: 37-38 (1682), Tahkik : Muhammed Fuad Abdu'l-Baki, Kahire, 1955, III, 1310-1311; Ebû Dâvûd, K.Diyât, Bâb, 20, IV, 190-191; en-Nesei Ebu Abdurrahman Ahmed Ibn Şuayb, Sunen, K.Kasâme, bâb, 40-41, Beyrut, 1930, VIII, 46,48,49,50,51; Ahmed Ibn Hambel, el-Müsned, Beyrut, 1969, IV, 245, 246,247.

⁵⁰ Ebû Hilâl el-Askerî, Kitâbu's-Sin'ateyn, s. 266-267.

mahrecli birbirine benzer) harfler olmasıdır. Diğer ise, seci olmayandır. Bu da , son hecelerdeki harflerin mütekarib (yakın mahrecli) olması, mütemasıl olmamasıdır. Bu iki kısımdan her biri kolayca manaya tabi olarak gelebilir. Aksı de olabilir. Yani zorla mana bunlara uymuş olabilir. Bu durumda, birinci kısımdan olursa makbul, fesahat, hüsni beyanı gösterir. İkinci kısımdan ise ,çirkin ve merduttur " .

Kur'an'da ise, " fesahat bakımından , yüksek seviyede bulunduğundan, makbul olan kısımdan seci vardır. Kur'an'ın fâsılları da mütemasıl ve mutekarib " şeklinde gelmiştir⁵¹. Böylece fâsılların kısımlarını açıkladıktan sonra mutemasıl ve mutekarib fâsıllara Kur'an'dan misaller verir⁵² :

Mısal:1-

طه ما ازلنا عليك القران لتشقى الا تذكرة لمن يخشى تنزيلنا خلق الارض
و السموات العلى * الرحمن على العرش استوى *

Meâlî: "Tâ hâ. Biz bu Kur'an'ı sana güçlük çekesin diye indirmedik. Ancak (Allah'tan) korkanlara bir öğüt olarak indirdik. (O) yeri ve yüce gökleri yaratan tarafından (yavaş yavaş) indirilmiştir. O Rahman, Arşı istiva etmiştir."⁵³.

Mısal: 2

اقتربت الساعة و انشق القمر * و ان يرو آية يعرضوا و يقولوا سحر مستمر *

Meâlî: "(Kıyamet) saat(i) yaklaştı, ay yarıldı. Bir mucize görseler , hemen yüz çevirirler ve süregelen bir büyüdür derler."⁵⁴

Ardından Kamer sûresinin bütün fâsıllarının son hecelerinin mütemasıl (birbirine benzer harfler) olduğunu belirterek "Böylesine seci demek caizdir. Çünkü bunda seci manası vardır. Şer'an buna hiçbir mani de yoktur." şeklinde açıklama yapar.

Mutekaribe ise aşağıdaki âyetleri misal vererek "İşte böylesine seci denmez. Çünkü sectiyi kelimelerin sonunda mevcut aynı mahrecli harfler diye açıklamıştık." der : ⁵⁵

⁵¹ Ibn Sînân, el-Hafâci Muhammed İbn Muhammed Sırru'l-Fesâha, Beyrut, 1982, s. 171-172.

⁵² İbn Sînân, A.g.e., s. 173.

⁵³ Tâ-hâ Sûresi, âyet 15.

⁵⁴ Kamer Sûresi, âyet.1-2.

⁵⁵ İbn Sînân, el-Hafâci, A.g.e., s.173.

Misal: 1-

الرحمن الرحيم * مالك يوم الدين

"(O) Rahman'dır, Rahim'dir. Din gününü (mükafat ve ceza gününün) sahibidir."⁵⁶

Misal: 2-

ق و القرات المجيد . بل عجبوا ان جاءهم منذر منهم فقال الكافرون هذا شين عجيب

"Kâf. Şerefli Kur'an'a andolsun, içlerinden bir uyarıcı gelmesine şaşılar da o kâfirler: "Bu tuhaf bir şeydir" dediler"⁵⁷.

İbni Sinân, Kur'an'da secinin varlığını kabul etmeyenleri bu görüşe-sevkeden sebepleri şu şekilde dile getirir:

"Zannediyorum ki şu dostlarımızın Kur'an'da mevcut her şeye fâsıla adını verip, mutemasil (son heceleri aynı) olan harflere seci dememelerinin sebebi, kâhîn ve benzerlerinden nakledilen kelâmın vasfını taşımaktan, Kur'an'ı tenzih etmekteki râğbetleridir. İşte fâsıla adının verilmesindeki yakın maksat budur. Ancak gerçek, bizim anlattığımızdır. Çünkü Kur'an'ın bir kısmının, secili olması bakımından, (bir başka kelâma) benzemesiyle, ses, bir kısım harfler, arapça ve terkip edilmiş olması açısından, Kur'an'ın tamamının benzemiş olması arasında hiçbir fark yoktur. Bu, daha fazla açıklamaya ihtiyacı olmayan hususlardandır. Bu durumda, son hecelerindeki harfleri mutemasil olan fâsıllarla, seci arasında hiçbir fark yoktur.

"Eğer biri kalkar da "sizce eseci makbul bir şey ise, Kur'an'ın tamamı secili olmalı değil mi idi. Kur'an'ın bazı ayetlerinin secili, bazısının secisiz olmasının izahı nedir?" diye sorabilir. Buna şöyle cevap veririz:

"Şüphesiz Kur'an Arap diliyle, Araplar'ın dil kuralları üzere nazil olmuştur. Araplar'ın kelâmının içinde fasih olanı vardır. Bunun tamamı secili değildir. Çünkü secili kelâmda zorlama ve sun'ilik vardır. Özellikle söz uzadığı zaman (bu sun'ilik ve zorlama daha da artar). Bu yüzden Arap dilinin en yüksek seviyesinde olduğu halde, Arap dili kurallarına göre, Kur'an'ın (tamamı) secili olmamıştır. Halbuki secisiz de değildir. Çünkü yukarıda bahsettiğimiz şekilde secinin bazı sözlerde bulunması güzeldir. Fasih Arap kelâmında da

⁵⁶ Fatıha Sûresi, âyet 2-3.

⁵⁷ Kâf Sûresi, âyet 1-2.

böyle olmuştur. Aksi takdirde , fesahatın şartlarından birini ihlal ettiğinden fesahat bakımından yüksek bir seviyede olmazdı. İşte Kur'an'ın bir kısmının secilli, bir kısmının secisiz olmasının sebebi budur⁵⁸.

Buna göre, Kur'an'daki ayetler çeşitli şekillerde gelmiştir. Ayetlerin bir kısmı secilli , bir kısmı secisizdir. Yahut da Kur'an lafızlarının hepsi belağatın en yüksek seviyesinde bulunmakla beraber, fâsılalarının bulunmayışı yüce bir hikmet, tatlı bir nükteden ileri gelmektedir. Bu da sözün çeşitli biçimde anlatımıdır. Nitekim Yüce Allah "Andolsun ki biz, bu Kur'an'da insanlara her çeşit mısali , türlü biçimlerde anlattık"⁵⁹ buyurmaktadır.

Ibnu'l-Esir, Ibn Ebi'l-Hadid ve Yahyâ Ibn Hamza el-Yemenî de aynı görüşlere katılmaktadırlar. Onlara göre , Kur'an'da ve Hz. Peygamber'in sözlerinde secinin bulunması, secinin belağat ilimlerinin en iyisi olduğunu gösetirir⁶⁰.

"Madem ki seci edebi sanatların en güzellerinden biridir. Niçin bütün Kur'an baştan başa secilli değildir. Çünkü Kur'an'ın bir kısmı secilli, bir kısmı secisizdir" şeklinde bir soru hatıra gelebilir.

Evet Kur'an'ın bir kısmı secilli, bir kısmı secisizdir. Bu doğrudur. Çünkü Kur'an veciz ve son derece muhtasar bir kelâmdır. Şayet bütün Kur'an secilli olsaydı, bu hususiyeti bozulurdu. Her yerinde seci bulunsaydı, icaz ve ihtisar metodu kaybolurdu.

Bundan daha güçlü bir izah da şudur: Secilli kelâm seci bulunmayanlardan daha belîğ ve daha fasihtir. Öyle ise Kur'an'da secisiz cümlelerin mevcudiyeti şunu ifade eder: Kur'an, secisiz olmasına rağmen, fesahat ve belağatın yüksek derecesini ihraz etmiş muhtasar bir kelâmdır. Çünkü fesahat ve belağatın yüksek derecesinde bulunan bir kelâmın secisiz gelmesi icaz açısından daha etkileyicidir⁶¹.

Hz. Peygamber'in "Kâhınların secisi gibi seci mi" hadisini seciyi

⁵⁸ Ibn Sînan, el-Hafâci, Sırru'l-Fesaha, s.

⁵⁹ Kehf Sûresi, âyet 54.

⁶⁰ Ibnu'l-Esir, el-Meselu's-Sâir, I, 308; el-Yemenî Yahya Ibn Hamza, el-Tiraz, III, 28; Ibn Ebi'l-Hadid Ebû Hamid Abdulhamid Ibn Hübetullah, Şerhu Nehci'l-Belâga, Beyrut, tarihsiz, I, 42.

⁶¹ Ibnu'l-Esir, el-Meselu's-Sâir, I, 314-315; el-Yemenî, Yahya Ibn Hamza, et-Tiraz, III, 28.

yasakladığı veya ondan hoşlanmadığı manasına yorumlamak doğru değildir. Eğer Hz. Peygamber mutlak seciyi kasetseydi sadece "seci mi?" buyurur , sonra da sükût ederdi. Böylece hadisin manası, bu fiilin niçin yapılmadığını inkâra delâlet ederdi. Halbuki Hz. Peygamber "Kâhinlerin secisi gibi seci mi?" buyurmuştur. Bununla belirli bir seciyi, kâhinlerin secisini inkâr etmiştir.Çünkü kâhinler genellikle kevnî hadiselerden, zan ve evham mahsulü şeylerden haber verirlerken seci metodunu kullanırlardı. İster bir mana ifade etsin, ister etmesin cümlelerin son hecelerini birbirine uydurmağa çalışırlardı. Buna göre, yasaklanan mutlak seci değildir. Asıl yasaklanan ,kâhinler gibi , zan ve evham mahsulü hükümler vermektir.⁶²

Netice şu ki Kur'ân'da secinin varlığını kabul edenler, bir başka ifadeyle fâsılaya seci denilebileceğini savunanlar, secinin "kelime sonlarındaki hecelerin aynı olmasıdır" şeklindeki tarifine dayanırlar. Bununla birlikte Kur'ân'daki secinin beşer kelâmındakinden çok daha üstün olduğunu, onun karakterinde başka hiçbir söz bulunmadığını açıkça ifade ederler.

Yukarıda anlatılanların ışığı altında ,er-Rummâni ve el-Bakillâni, İbn Haldûn ve onun görüşünde olanlar ile Ebû Hilâl el-Askerî, İbn Sinân, İbnu'l-Esir ve bunların fikrinde olanlar arasında seci konusunda bir ihtilaf olduğunu görüyoruz.

İkinci grup alimlere göre, asıl maksad mana olsun , olmasın kelimelerin son hecelerinin aynı olmasıdır. Bu da lafzî güzelleştirmek için yapılırdı. Ancak seci , sadece son hecelerin aynı olmasından ibaret değildir. Güzel bir secide, sözcükler seçilirken sun'ilik bulunmamalı, terkipler aynı tarzda olmalı, sözcükler manaya uymalı ve secili olan her iki cümle aynı aynı manalara delalet etmelidir. İşte o zaman secide güzellik söz konusu olabilir. Kaldı ki bu manada en güzel seci Kur'ân'da vardır.

Birinciler ise seciyi lafzın manadan önce geldiği belirsiz beyan şekillerinden birisi olarak görüp, fâsılada belağat, secide kusur bulunduğunu ifade etmişlerdir. Ancak el-Bakillâni ve İbn Haldûn Kur'ân'da seciye benzer birşey bulunabileceğini⁶³ kabul etmişlerdir. Hatta er-Rummâni, fâsılayı mutecanis ve muekarib diye iki kısma ayırıp, her iki kısma Kur'ân'dan misaller vermiştir⁶⁴. Mutecanis,

⁶² İbnu'l-Esir,A.g.e.l, 310-312; el-Yemenî Yahya İbn Hamza, el-Tirâz, III, 20; İbn Ebi'l-Hadid, Şerhu Nehci'l-Belâğa, I,42.

⁶³ el-Bakillâni, Nuket, s.250; İbn Haldun, Mukaddime, s.567.

mutemasıl manasındadır. Yani son hecelerdeki harfleri aynı mahrecli, birbirine benzer harflerden teşekkül eden fâsıla demektir. Bu da seci demektir.

Öyle ise iki grup arasındaki ihtilaf, secinin istilahlı tarifinde ortaya çıkmaktadır. Gerçekte bir ihtilaf yoktur. Çünkü bir grubun fâsıla dediğine, diğer grup seci adını vermektedir. Sadece fark budur. Her iki grubun ittifak ettikleri bir nokta var ki o da, Kur'an beşer sözüne benzemez. Fesahat ve belağatın zirvesindedir. Beşer sözüne arız olan noksanlıklardan münezzehtir.

F) Fâsılalar Nasıl Oluşur?

Fâsıla, âyetlerin sonundaki kelimenin son harfleri sakın kılınp, üzerinde durulduğunda meydana gelir. Çünkü fâsılada asıl maksat, harfler arasında uygunluk bulunmasıdır. Bu ise kelimenin son harfini sakın kılarak vakıf yapmak (durmak) suretiyle oluşur. Mesela,

ما اهد ما فات وما اقرب ما هوات cümlelerinde harekeye itibar edilseydi, seci oluşmazdı. Çünkü فات fîlinde "tâ" harfinin harekesi üstün

ات kelimesindeki "tâ" harfinin harekesi esre ve tenvinlidir. İşte harekeyle okuma , kafiye ve seci kurallarına göre catz değildir. Harekeyle okununca da fâsılalar arasında uygunluk gerçekleşmezdi.⁶⁵ Bu sebeple fâsılalarda merfuun (harekesi ötre olan) harfin mukabilinde mecrur (harekesi esre olan) veya aksî hareketleri taşıyan harfler bulunabilir⁶⁶. Bunun Yüce Allah'ın şu sözünde tipik örnekleri vardır:

انا زينا السماء الدنيا بزينة الكواكب و حفظا من كل شيطان مارد لا يسمعون الى الملا
الا على و يقلفون م كل جانب * دحورا و لهم عذب واصب الا من خطف الحطافة فاتهمه شهاب
ثاقب فاستفهم اهم اشد خلقا ام من خلقنا انا خلقناهم من طين لازب

"Biz yakın göğü bir zinetle yıldızlarla süsledik. Ve göğü itaat dışına çıkan her türlü şeytandan korumak için (yıldızlarla donattık). Onlar, (o şeytanlar) Mele-i A'lâ'yı (yüce topluluğu , yani melekler topluluğunu) dinleyemezler ; Her taraftan atılırlar, kovulurlar. Onlar için sürekli bir azab vardır. Yalnız (melekelerin konuşmalarından) bir söz kapan olursa, onu da delici bir alev takip eder. Şimdi sor onlara :

⁶⁴ er-Rummani, Nuket , s. 97.

⁶⁵ Lâşın, Abdulfettah, el-Bedi' Li Esâlibi'l-Kur'an, Kahire, 1973, s. 142.

⁶⁶ el-Burhan, I, 69-70.

Yaratılış bakımından kendileri mi daha çetin, yoksa bizim yarattıklarımız mı ? Biz kendilerini yapışkan bir çamurdan yarattık".⁶⁷

Yukarıdaki ayetlerde geçen لَازِب kelimesi mecrûrdur. Halbuki ondan önce geçen وَاَصْب وَاَقْب kelimeleri merfûdur.

Yüce Allah'ın Nüh Tufanı ile ilgili şu sözlerinde de durum aynıdır:

فَفَتَحْنَا أَبْوَابَ السَّمَاءِ بِمَاءٍ مُنْهَرٍ وَفَجَرْنَا الْأَرْضَ عُيُونًا فَالْتَقَى الْمَاءُ عَلَى أَمْرٍ قَدَرٍ

"Biz de boşalan bir su ile göğün kapılarını açtık. Yeri gözeler halinde fışkırttık.(Öyle ki bütün yer yüzü su fışkırtmaya başladı. Göğün ve yerin) su(lar)ı takdir edilmiş bir işin olması için birleşti."⁶⁸ Burada ise مُنْهَر kelimesi mecrûrdur. قَدَر kelimesi ise feth üzere mebnidir.

ez-Zerkeşi(794/1391), "es-sekâki'nin (güzellik bakımından seciler, şürdeki kaftiyeler gibidir) sözü, üzerinde durulmadığı takdirde, secide de irab bakımından makablîne uygun olmasının şart olabileceğini ifade etmektedir. Nitekim bu, şürde de şart koşulur. Aslında doğrusu, daha önce belirttiğimiz gibi, secide irab bakımından uygunluk şart değildir. Hiç şüphesiz secili olan kelimelerin sonu, üzerinde durulmak üzere sakin kılınmıştır. Çünkü asıl maksat karînelerin birbirine benzemesi ve uygun olmasıdır. Bu da ancak vakf ile tamamlanır. Ama vakıf yapılmayarak geçilecek olursa, irabın gereğine göre bütün karînelerinin kullanılması gerekirdi. Bu yüzden seci yapanın emeği boşa gider, asıl maksadını elde edememiş olurdu. Baksan a! Araplar, vezin bakımından birbirine benzesin diye kelimeleri lugatte vazolundukları vezinden çıkarıyorlar"⁶⁹ diyerek, fâsılanan ancak âyet sonlarında durmak suretiyle meydana gelebileceğini ispat etmiş oluyor.

G) Fâsılanın Kısımları

Belağat alimleri fâsılları, mütevâzî, mutarraf ve mutevâzîn olmak üzere üç kısma ayırmışlardır:

⁶⁷ Saffât Süresi, âyet 6-11.

⁶⁸ Kamer Süresi, âyet 11-12.

⁶⁹ el-Burhan, I, 71.

a) Mütevâzi, iki kelimenin vezin ve revî harfl bakımından uymasıdır ki fâsılaların en üstünü budur. Tıpkı cennetliklere verilen nimetleri dile getiren Allah'ın şu sözünde olduğu gibi :

لَهَا سِرٌّ مَرْفُوعَةٌ * وَآكَوَابٌ مَوْضُوعَةٌ

"Orada yüksek tahtlar (önlerine) konmuş kablardır " 70 . Burada مَرْفُوعَةٌ ve مَوْضُوعَةٌ kelimeleri vezin ve revî harfleri bakımından birbirine uygundur.

b) Mutarraf: İki kelimenin sadece revî harfl bakımından birbirine uygun olmasıdır. Mesela Yüce Allah'ın şu sözünde olduğu gibi:

مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا * وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا *

"Size ne oluyor ki, Allah için saygı (göstermek) istemiyorsunuz. Oysa o, sizi çeşitli merhaleler halinde yarattı"⁷¹. Burada da وَقَارًا ve أَطْوَارًا kelimeleri sadece revî harfleri bakımından birbirine uygun olup, vezinleri farklıdır.

c) Mütevazın : Fâsılaların son kelimelerinde sadece vezin itibarıyla müsaviliğin gözetilmesidir. Tıpkı aşağıdaki ayetlerde olduğu gibi:

وَمَنَاقِرٌ مَّصْنُوفَةٌ وَزُرَابِيُّ مَبْشُورَةٌ

"Sıra sıra dizilmiş yastıklar, yayılıp serilmiş saçaklı halılar vardır"⁷²

فَاصْبِرْ صَبْرًا جَمِيلًا أَنَّهُمْ يَرْوَهُ نَهْ يَعْبُدُونَ * وَتَرَاهُ قَرِيبًا يَوْمَ تَكُونُ السَّمَاءُ كَالْهَيْلِ وَتَكُونُ
الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ

"(Habibim) sen (şimdilik) güzel bir sabır ile katlan. Filhakıka onlar bunu (imkandan) uzak görürler. Biz ise ona yakın görüyoruz.. O gün gök ermiş maden gibi olacak, dağlar yün gibi olacak"⁷³.

وَآتَيْنَا الْكِتَابَ الْمُسْتَبِينَ وَهَدَيْنَاهُمُ الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ

"Onlara her hakkı apaçık gösteren o Kitabı verdik. Onlara doğru yolu gösterdik"⁷⁴

⁷⁰ Gaşye Süresi, âyet 13-14.

⁷¹ Nüh Süresi, âyet 13-14

⁷² Gaşye Süresi, âyet. 15-16.

⁷³ Me'âric Süresi, âyet, 5-9.

Bu ayetlerde "el-Kitâb" kelimesi ile "es-Sirât" kelimesi **المستبين** kelimesi ile **المستقيم** kelimesi mütevazın kelimelerdir (Yani vezin bakımından uyusmaktadırlar)⁷⁵.

Hiç şüphesiz mütevazın fâsılalar . Şûrâ sûresinde ardarda kesintisiz yedi ayette tekrar etmiştir:

والذين يحاجون في الله من بعد ما استجب له حاجتهم داحضة عند ربهم و عليهم غضب
و لهم عذاب شديد

"İnsanlar tarafından kabul edildikten sonra Allah'ın dini hakkında tartışanların delilleri, Rab'leri yanında batıldır. Üzerlerine bir gazap ve onlara şiddetli bir azap vardır."⁷⁶ Bu ayetlerin fâsılları

tertibyledir.. **قريب بعيد عزيز نصيب اليم كبير**
Bu tip fâsıla Kur'an'da çoktur. Özellikle kısar-ı mufassal adı verilen surelerde.

Secinin en güzeli, şîre benzer olabilmesi için son kelimeleri birbirine mûsavi olanıdır. (Aynı vezinde olmasıdır)⁷⁷. Allah'ın şu sözündeki fâsılalar buna mısaldır:

78 في سدر منضود و طلع منضود و ظل بلود

" (Onlar) dikeniz kirazlar, (kökünden tepesine kadar) meyva dizili muzlar, Uzarmış gölge(ler)."

Ardından ikinci veya üçüncü kaftyesi uygun olanı gelir:

و النجم اذا هوى ما ضل صاحبكم و ما غوى

"İnmekte olan yıldızla ndolsun ki, arkadaşınız sapmadı"⁷⁹

⁷⁴ Saffât Sûresi, âyet 117-118.

⁷⁵ el-Burhan, I, 75-76.

⁷⁶ Şurâ Sûresi, âyet 16-22.

⁷⁷ el-Burhan, I, 77.

⁷⁸ Vakıa Sûresi, âyet 28-30.

⁷⁹ Necm Sûresi, âyet 1-2.

خزوه فقلوه ثم الجحيم صلوه ثم فى سلسلة ذرعها سبعون ذراعا فاسلكوه

"Tutun onu, bağlayın onu, sonra cehenneme sallayın onu, sonra uzunluğu yetmiş arşın olan zincire vurun onu"⁸⁰

Nitekim ulema, ikinci fıkranın birinci fıkradan daha uzun olmasından ahengin kulağa hoş gelmeyeceğini, sonuçta psikolojik olarak belağat açısından da aykırılık arzedeceğini ifade etmişlerdir. Buna göre, kulak, secili ve kaftiyeli ifadelerin bitiminde aynı ahenk ve ölçüyü durmak ister. Eğer bu ölçü, eksik veya ziyade olursa o zaman kulağa ağır gelir. Çünkü ses, önce kulağa hitap eder. Ritim aynı olmayınca kulak aradığı zevki bulamaz. Bu bakımdan ölçü, birinci mısrada ne ise, ikinci ve daha sonraki anlatımlarda da aynı özelliği taşımalıdır.

Şurası bir gerçektir ki akıl, öncelikle ifadelerin son hecelerdeki vurgu ve tonlamalarına göre tepki gösterir. Son hecelerden birisinde alışlagelmışin dışında bir değişim söz konusu olunca, haliyle dinleyicilerin kulaklarını tırmaladığından, onu anlamaları da güçleşecektir. Bu durum, düz bir ovada, dalgın yürüyen adamın misaline benzer. Dalgın adam yürüdüğü yolda aniden bir maina ile karşılaşınca hemen tökezlediği gibi, ifadelerde yapılan ani değişimler de dinleyicilerin kulaklarını tırmalarken, düşüncelerinde de manayı kavramada zorluğa sebep olur.

Bu duruma bir başka misal de düzenli bir şekilde birbiri ardınca tekrarlanan saat dakikalarıdır. Dakikaların başlayıp tekrarlanması, dinleyicinin belleğinde iyice yer eder. Bu tekrar, tabii bir ölçü dahilinde olduğundan, dinleyici istikbalde de dakikaların aynı ölçüyle tekrarlanmasını bekler. Bu bekleyiş bazan şuurlu, bazan da şuursuz olabilir. Saatin anı duruşu, yani çalışmaması, niçin çalışmadığını aşartırmaya sevkeder ki bu şu demektir: Eşyanın beklenilen aksine bir düzenle meydana gelmesi, insanın içinde hayret ve endişe uyandırır. Çünkü bestelenmiş bir musikiyi, vezinli ve kaftiyeli bir şiiri, yanıt secili bir anlatımı dinleyen insan, kalben ve ruhen huzur ve rahatlık hisseder.⁸¹

Fāsıla " و المرسلات عرفا * و العاصفآ عصفآ " Andolsun birbiri ardınca gönderilenlere ; rüzgâr gibi esip savuranlara " ⁸² ilâhî

⁸⁰ Hâkka Süresi, âyet 30-32.

⁸¹ el-Bahâ Subkî, Arûsü'l-Efrâh, Kahire, Tarihsiz, IV, 449.

⁸² Murselât Süresi, âyet, 1-2.

kelâmında olduğu gibi ya kısa (kasır) olur veya şu ilahi sözde olduğu gibi uzun (tavîl) olur⁸³.

إذ يريكم الله في منامك قليلا ولو أراكم كثيرا لفشتتم ولتنازعتم في الأمر
ولكن الله سلم إنه علم بذات الصدور
٤٤: وإذا يريكمهم إذ التقيتم في أعينكم قليلا ويقللكم في أعينهم ليقضي الله أمر
أ كان مفعولا وإلى الله ترجع الأمور

"Allah, sana onları uykunda az gösteriyordu. Eğer sana onları çok gösterseydi çekinirdiniz ve (savaş) iş(İN) de (birbirinizle) çekişirdiniz. Fakat Allah, (sizi bundan) kurtardı. Çünkü O, göğüslerin özünü bilir. Karşılaştığınız zaman onları sizin gözlerinize az gösteriyor, sizi de onların gözlerinde azaltıyor ki yapılmış bir işi yerine getirsın işler hep Allah'a döndürülecektir"⁸⁴, ya da aşağıdaki âyette olduğu gibi orta olur:

اقتربت الساعة وانشق القمر وان يروا آية يعرضوا ويقولوا سحر مستمر

"(Kıyamet) saati yaklaştı ve ay yarıldı .Bir mucize görseler hemen yüz çevirirler ve süregelen bir büyüdür derler"⁸⁵

H-Fâsılların , Ayetlerdeki Cümle Kuruluşlarına Tesiri

Bilindiği gibi, fâsılların kelâmın ahenkli oluşunda, son hecelerin birbirine benzemesinde (secili olmasında) tesiri vardır. Bu özellik okuyanların ve dinleyenlerin kalbinde estetik bir güzellik uyandırır. Bu durum, cümlelerin sonlarındaki mütenasiplik, harflerin ve hecelerin benzeşmesi dinleyicileri etkileyen en önemli unsurlardır.

1- Fâsıla sebebiyle elif, ha-ı sekte, لعل harflerinin ziyade olması

a) Elif'in ziyade olması⁸⁶. Aşağıdaki ayetlerde geçen

الظنوننا، الرسولا، المسبلا

kelimeleri gerek vakf ve gerekse vasl halinde Nafi' (169/785), İbn Âmir (118/736) ve Âsım (127/745) tarafından elif ile okunmuştur:

⁸³ el-Burhan, I, 78.

⁸⁴ Enfâl Süresi , âyet, 43-44.

⁸⁵ Kamer Süresi, âyet, 1-2.

⁸⁶ el-Burhan, I,61.

اذ جاءكم من فوقكم ومن اسفل منكم واذ زاغت الابصار وبلغت القلوب الحناجر
و تظنون بالله الظنون نا هنالك ابتلى المؤمنون و زلزلوا زلزالا شهيدا

"Hani onlar üstünüzden ve alt tarafından gelmişlerdi. Gözler (şaşkınlıktan ötürü yerinden) kaymış yürekler (korkudan) hançereye dayanmıştı. Allah hakkında türlü zanlarda bulunuyordunuz. Kiminiz Allah'ın inananlara yardım edeceğini sanıyor, kiminiz onun inananları sınavacağını kiminiz de yüzüstü bırakacağını sanıyordunuz. İşte o sırada müminler denenmiş şiddetli bir sarsıntı ile sarsılmışlardı."⁸⁷

يوم تلقب وجوههم فى النار و يقولون يا ويليئنا اطعنا الله و اطعنا الرسولا و قالوا
ربنا انا اطعنا سادتنا و كبراء نا فا ضلنا السبيلا

"Yüzleri ateşe çevirildiği gün derler ki eyvah bize! Keşke Allah'a itaat etseydik, peygambere itaat etseydik. Ve dediler ki "Rabbimiz bız beylerimize ve büyüklerimize uyduk da bızı yoldan saptırdılar"⁸⁸. Bu ayetelerin sonlarının elif ile okunmasının iki sebebi vardır : Birincisi, bu kelimeler, İmam Mushafta elif ile yazılmıştır. İkincisi ise, bu kelimeler, buldukları ayetlerin en son kelimeleri olduklarından fâsılaya riayet etmek için elif ile okunmuştur ⁸⁹.

b) Mütetekellim zamirine eklenen ha-ı sekte nin ziyade olması :

واما من خفت موازينه فامه هارويه * و ما ادريك ما هيه * نار

حاميه " Kimin tartıları hafif gelirse, Onun anası (gideceği yer) hâviye (uçurum) dur. Onun ne olduğunu sen nereden bileceksin " ⁹⁰

فاما من اوتى كتابه بيمينه فيقول هاؤم اقروا كتابه انى ظننت انى ملاق حسابيه

" Kitabı sağından verilen : " Alın kitabımı okuyun der. Ben hesabımla karşılaşacağımı sezmiştim zaten " ⁹¹ ayetlerinde geçen

⁸⁷ Ahzâb Sûresi, âyet, 10-11.

⁸⁸ Ahzâb Sûresi, âyet, 66-67.

⁸⁹ Mekki İbn Ebi Talib el-Kaysî, el-Keşf 'an Vucûhi Karaati's-Sab', Tahkik: Muhyiddin Ramazan, Dimeşk, 1987, II, 194- 195; el-Kurtûbî, Ebû 'abdillâh Muhammed İbn Ahmed, el-Câmi' Li Ahkâmî'l-Kur'an, Beyrut, 1952, XIV, 144-146.

⁹⁰ Kâria Sûresi, âyet, 9-11

⁹¹ Hakka Sûresi, âyet, 19-21.

حسابيه . كتابيه . ماهيه . kelimelerine bittisen ha-i sekteler, bulundukları Kâria ve Hâkka sûrelerindeki fâsûlaların son hecelerini denk kılmakta , ölçüyü en güzel biçimde tamamlamakta, fasîh bir etki oluşturmakta ve esrarengiz bir musîki vücûda getirmektedir.

Her nasılsa bir kısım âlimler , bu güzelliği hissedememişlerdir. Dururken kelimelerin sonuna ha-i sekte eklenmesini bir kusur saymışlardır. Halbuki bu doğru değildir.

Nitekim adamın biri Ebu Amr İbn Alâ'ya;

ان حوادث المدينة قد اوجعتني وقرعت مرويتہ

sözünü inşad eder. Ebu Amr da buna kızar. "Buda ne oluyor ! Bu şîrde rehavet var. Çünkü bu "ha" bulunduğu her kelâma rehavet verir , der . Bunun üzerine el-Medinî, ona şöyle der: Allah seni kahretsin. Arap kelâmında ne kadar da cahilsin. Zira Yüce Allah ما اغنى عنى ماليه هلك عنى سلطانيه⁹² buyuruyor. Yine Yüce Allah, يا ليتنى لم اوت كتابيه ولم ادر ما حسابيه buyuruyor⁹³ deyince , Ebu Amr çok üzölmüşü. Halbuki Abdullah İbn Kays aynı şîri Abdölmelik İbn Mervan'a okumuştu. Abdölmelik; güzel söyledin, kâfiyesini keşke kadınlar gibi yapmasaydın, demiş. Bunun üzerine Abdullah şöyle cevap vermiş : Ey mü'minlerin emiri , Kur'an'da mevcut şu ilâhî kelâmın ötestne geçmedim ; Abdölmelik de , sen bu şîrinde diğeri şîirlerinden daha şairsin demiş⁹⁴ .

c) لمل harfinin tekrar etmesi :

يو سف ايها الصديق افتنا في سبع بقرات سمان يا كلهن سبع عجاج و سبع سنبلات خضر و اخر يا بسات لملى ار جع الى الناس لملهم يعلمون

"Yusuf, Ey çok doğru söyleyen (insan) bize şu rüyayı çöz: Yedi semiz ineği, yedi zayıf (inek) yiyor ve yedi yeşil, yedi de kuru başak (neyi gösterir)? Umarım ki (rüyanın tabirini öğrenir) dönüp insanlara giderim, onlar da bilirler" âyetinde⁹⁵ fâsûlaya riayet edildiğinden

⁹² Hakka Suresi, âyet, 28-29.

⁹³ Hakka Suresi, âyet, 25-26.

⁹⁴ İbn Cinnî, el-Hasâts, Tahkik : Muhammed All en-Neccar, Kahire, 1952,III, 293; es-Suyûtî, el-Muzhir, Tahkik : Muhammed Ahmed Câd el-Mevlâ, All Muhammed el-Becâvî, Muhamed Ebu'l-Fadl İbrahim, Mısır,tarihhsz, II,374.

⁹⁵ Yusûf Suresi, âyet, 46.

لعل tekrar edilmiştir. Çünkü kelâmın normal durumuna göre olsaydı *يعلمون* deki " nûn " un hazfedilerek değiştirilmesi ve cevap makamında şöyle denilmesi gerekirdi :

لعلی ارجع الى الناس فيعلموا Yine Yusuf sûresindeki şu ayette de durum aynıdır ⁹⁶ :

" Belki allelerine döndükleri zaman bunun farkına varırlar da yine gelirler " ⁹⁷. Aslında kelâm şöyle olmalıydı :

لعلهم يعرفونها اذا انقلبوا فيرجعوا

2- Ash Müennes Olan Kelimelerin Fâsıladan Dolayı Müzekker Olması :⁹⁸

Bu, hemen hemen aynı manaya gelen bir ifade olur. Ancak Kur'an ibaresi kelimelerin son hecelerini güzel göstermeye riayet etmek ve fâsılanın varlığını korumak için başı başına kendine mahsus bir yol takip etmiştir. Nitekim, Yüce Allah şöyle buyuruyor:

كانهم حمر مستنقرة * فورة من قسورة * بل يريد كل أمرئ منهم ان يؤتى صحفا منشرة * كلا بل لا يخالفون الاخرة * كلا انه تذكرة * فمن شاء ذكره * وما يذكرين الا ان يشاء الله هو اهل التقوى و اهل المغفرة *

"Yaban eşekleri gibi arslandan ürkmüş, Hayır onlardan her kişi, kendisine açılan sayfeler verilmesini istiyor. Yok yok onlar ahiretten korkmuyorlar. Hayır (iyi bilsinler ki) o (Kur'an) bir ikazdır. Dileyen onu düşünür öğüt alır. Allah dile- medikçe onlar öğüt alamazlar. O takva ve mağfiret ehlidir"⁹⁹.

İnsan sûresinde ise şöyle buyuruyor :

ان هذه تذكرة فمن شاء اتخذ الى ربه سبيلا و ما تشاؤون الا ان يشاء الله ان الله كان عليما حكيما

"Bu bir öğüttür. Dileyen Rabbine varan bir yol tutar. Allah dilemedikçe siz birşey dileyemezsiniz. Şüphesiz Allah bilendir. Hikmek sahibidir"¹⁰⁰.

Manaları bir olmasına rağmen şu iki sûredeki fâsılalar neden farklı olmuştur? *ذكره* kelimesinde bulunan *ها* zamiri müzekker

⁹⁶ el-Kirmani, el-Burhan fi Tevcihi Müteşâbihil'l-Kur'an, Beyrut, 1986, s. 102.

⁹⁷ Yusuf Sûresi, âyet, 62.

⁹⁸ el-Burhan, I, 65.

⁹⁹ Muddessir Sûresi, âyet, 50-56.

¹⁰⁰ İnsan Sûresi, âyet, 29-30.

3- "Nimet" demek olan " الرى " den türüme ربا şeklinde okunmuştur. Arapların ريان من النعيم sözünden alınmıştır.

4- Doğrudan doğruya hemze hazfedilerek ربا şeklinde okunmuştur.

5- " Güzel görünüş " manasına gelen ربا şeklinde de okunmuştur .

Bu son üç kıraatla, makta'lar (son heceler) ve fâsıllar uyuşsun diye okunmuştur¹⁰³. Ayrıca Yüce Allah'ın :

والفجر و ليال عشر و الشفع والوتر و الليل اذا يسر هل فى ذلك قسم لى حبر

"Andolsun fecre, on geceye, . çifte teke, yürüyüp gitmeye yüz tutan geceye, Bunda (bu anılan şeylerde) akıl sahibi için bir yemin var değil mi?" ¹⁰⁴ sözündeki يسر fiilinde son harfinin hazfedilmesi gibi. Burada asli harf olan " ى " nun hazfedilmesinin sebebi, fâsılaya riayet etmek içindir.

Nitekim Müerric es-Sedüsî'nin, Ahfaş'a يسر dediك ياء nun hazfediliş sebebini sorduğu ve Ahfaş'ın ona şu şekilde cevap verdiği anlatılır: "Kapımda bir gece uyumadıkça sana cevap vermeyeceğim ". (Müerric) de onun dediği gibi yapmış. Daha sonra (Müerric'e) şöyle demiştir: " Bir kelimeyi asıl manasından (başka bir manaya) çevirmek istedikleri zaman, o (kelimenin) harflerini noksanlaştırmak, Araplar'ın adetidir. Çünkü gece bizzat yürümez, ancak gece de yürünülür. Onun için onda bir harf noksanlaşmıştır. Tıpkı yüce Allah'ın şu sözünde olduğu gibi : ¹⁰⁵ . و كانت امك بغيا .

Çünkü بغيا kelimesinin aslı بغية dür. Fâil manasından mef'ûl manasına nakledilince bir harfi noksanlaştırılmıştır".¹⁰⁶

¹⁰³ ez-Zemahşerî, el-Kaşşâf, III, 253; Ebû Hayyân, el-Bahru'l-Muhit (et-Tefsiru'l-Kebir), Riyad, Tarihsiz, VI, 206.

¹⁰⁴ Fecr Sûresi, âyet, 1-5.

¹⁰⁵ Meryem Sûresi, âyet, 28.

¹⁰⁶ el-Burhân, III, 107.

Ayrıca Yüce Allah'ın:

قال اقرأتم ما كنتم تصيدون * انتم و اباؤكم الاقمنون * فانهم عدوى الا رب العالمين *
اللى خلقنى فهو يهدين * واللى هو يطمئنى ويسقين * و اذا مرضت فهو يشفين * واللى
يمنى ثم يحيين * واللى اطعم ان يفرلى خطيتى يوم الدين *

"Şimdi gördünüz mü neye tapıyordunuz, dedi. "Siz ve eski atalarınız?". Onlar benim düşmanımdır. Yalnız Alemlerin Rabbi (benim dostumdur). Beni yaratan ve bana yol gösteren O'dur. Bana yediren ve içiren O'dur. Hastalandığım zaman bana şifa veren O'dur. Beni öldürecek sonra diriltecek O'dur. Ceza günü hatamı bağışlayacağını umduğum da O'dur "107 sözündeki الدين، الاقمنون ، تصيدون kelimelerindeki fâsıla harfini muhafaza için يهدين يسقين يشفين يحيين kelimelerinden mütekellim yâsı kaldırılmıştır 108.

5- Takdimî Gereken Kelime veya Cümlelerin Te'hiri:

Meselâ:

فأوجس فى نفسه خيفة موسى قلنا لا تخف اناك انت الاعلى

"Bu yüzden Musa içinde bir korku duydu, (Biz kendisine) :
Korkma dedik, üstün gelecek sensin seni" ayetinde¹⁰⁹ olduğu gibi
Aslında cümle, فأوجس فى نفسه موسى خيفة şeklindeydi. Fakat fâsılayı
gözetmek¹¹⁰ ve nazmı güzelleştirmek maksadıyla meful fâilden önce
getirilmiş, fiil ile fâilin arası meful, harfî cer ve mecrûru ile
ayrılmıştır.

Zemahşerî (525/ 1130) cehennemlikleri anlatan :

خذوه فغلوه ثم الجحيم صلوه ثم فى سلسلة ذرعها سبعون ذراعا فاسلكوه

sözünde, الجحيم mefulünün önce getirilmesi, cümlede ihtisas ifade ettiğini belirtir¹¹¹. İbnü'l-Esir bu görüşü kabul etmez. Ona göre, الجحيم mefulünün فغلوه fiilinden önce getirilmiş olması, ihtisas için değil, fâsılaya uygun düştüğü içindir. Bundan dolayı

107 Şurâ Süresi, âyet, 75-78.

108 Kur'an'da Edebi Tasvir, s. 160.

109 Tahâ Süresi, âyet, 67-68.

110 Ebû Suûd, İrşâdu'l-Aklî's-Selîm, VI, 27.

111 el-Keşşâf, IV, 153.

"Yoksa O'nun sizi bir kez daha denize gönderip, üstünüze, kırıp geçiren bir rüzgâr salarak inkâr ettiğinizden dolayı sizi boğmayacağından emin misiniz? (Bunlar olduktan) sonra kendiniz için bize karşı peşinizi takip edip (sizi bizim elimizden kurtaran) birini bulamazsınız" 101 ayetini buna misal verebiliriz.

Burada mecrûrat, üç harf-i cer birbirini ardından gelmiştir. Bu harfler şunlardır: **علينا** deki "لنا", **به** deki "هـ" daki **علي** dir. En güzeli bunların arasını açmaktır. Fakat Kur'an ifadesi , bu bağların arasını açmamayı yeylemiştir. Çünkü bu süredeki bütün fâsilalar mansûb ve tenvinlidir. O bakımdan bu âyetin kendinden önceki ve sonraki âyetlerin sonlarına uygun olması için **تبعها** kelimesinin tehir edilmesi gerekli olmuştur. Böylece bütün süre aynı şekilde ve ahenkte birbirine uygunluk sağlasın.

4- Hemze veya Herhangi Bir Harfin Hafzedilmesi :

Hemzenin hafzedilmesine misâl Yüce Allah'ın şu sözüdür:

وإذا تتلى عليهم آياتنا بينات قال الذين كفروا للذين آمنوا أي الفرقين خير مما
واحسن تدبيراً وكم أهلكنا قبلكم من قرونهم أحسن آياتنا ورتبنا

"Onlara açık açık ayetlerimiz okunduğu zaman, inkâr edenler, inananlar için "iki topluluktan hangisinin makamı daha hayırlı, meclisi daha güzel?" dediler. Onlardan önce nice nesiller helâk ettik ki onlar eşyaca ve gösterişçe daha güzeldi. " 102

رتبنا beş şekilde okunmuştur:

1- **رتبنا** den türemiştir. **فعل** vezninde meful manasınadır. "Güzel görünüş" demektir.

2- Araplar'ın **رأى** , fillini kalp yoluyla **راء** şeklinde söylemeleri gibi **رتبنا** şeklinde okunmuştur.

101 İsrâ Sûresi, âyet, 69.

102 Meryem Sûresi , âyet, 73-74.

nazmın ثم المجمع صلوه şeklinde olması, ثم صلوه المجمع olmasından daha güzel olduğu münakaşa götürmez bir gerçektir. Bunun için المجمع kelimesinin fiilden önce getirilmiş olması ihtisas ifade eder. Çünkü " Cahim " büyük bir ateştir. ضربت زيدا ifadesinin زيدا ضربت şeklinde takdim yapılarak ifade edilmesi gibi, " Cahim " fiilinden sonra getirilmiş olsaydı, fiilin ondan başka bir şeye tesir etmesi de caiz olurdu, şeklinde bir itiraz doğru olamaz. Çünkü " derk-i esfel ", " Cahim " den daha büyüktür. Bu durumda " Cahim " yerine, " derk-i esfel " zikredilmesi gerekirdi. Halbuki böyle olmamıştır.

İbnü'l-Esir, Zemahşeri'yi daha da ayıplayarak sert bir ifade kullanır : Fesahat ve belâğattan nasibi olmayanlar ancak böyle düşünebilirler . ثم في سلسلة ذرعها سبعون ذراعا فاسلكوه hakkında aynı şeyleri söylertiz : السلسلة , ihtisastan dolayı فاسلكوه dan önce gelmişse, bu durumda , kelâmın nazmından dolayı takdim edilmiştir. Hiç şüphesiz bu ثم اسلكوه في سلسلة ذر demekten daha güzeldir. 112 Fakat İbnü'l-Esir burada güzel izahlarının yanında, fâsılının Kur'ânın ıcazını ifade eden bir hususiyet olduğunu unutuyor. Çünkü yukarıdaki ayetle her iki hususun gözetilmiş olması da mümkündür.

6- Aslında Çoğul Olması Gereken Sözcüğün Tekil Olarak Kullanılması

Bazan bir kelime çoğul olarak kullanılması gerekirken fâsıladan dolayı tekil olur: Tıpkı şu ayette olduğu gibi

وكل شئ فعله في الزبور * وكل صغير و كبير مستطر *

" İşledikleri herşey ان المتقين في جنات و نهر * في مقعد صدق عند مليك مقتدر * kitaplarda mevcuttur, küçük büyük hepsi satır satır yazılmıştır, Takva sahipleri cennetlerde, ırmakların (kenarların)dadır. Güçlü padişahın huzurunda doğruluk koltuklarındadırlar"113. Bu âyetteki

نهر aslında أنهار dir. Ayet başı olduğu için tekil olarak getirilmiş ve bu sayede âyet başları birbirine uygun olmuştur. Bu görüş Ferrâ'ya aittir 114.

112 İbnü'l-Esir, I, 219.

113 Kamer Süresi, âyet, 52-53.

114 el-Ferrâ, Maânü'l-Kur'ân, III,268; Bkz. İrşâdu'l-Akl's-Selîm, VIII,175; el-Cevzi, Ebu'l-Ferec Cemâluddin Abdurrahman İbn Ali, Zâdu'l-Mesr fi İlmî't-Tefsîr, Dımsşk, 1967, VIII, 103.

Ayrıca Yüce Allah'ın şeytana uydukları için Allah'a eş koşanları itab ettiği şu ayeti kerimde de durum aynıdır.

افتتخلونه و ذريته اوليا . من دونى وهم لكم عدو بئس للظالمين دل * ما اشهد لهم خلق السموات
والارض ولا خلق انفسهم و ما كنت متخذ المضلين عضدا *

"Şimdi siz beni bırakıp onu ve onun neslini dostlar mı ediniyorsunuz? Oysa onlar sizin düşmanınızdır. Zalimler için ne kötü bir değiştirmedir. Ben onları ne göklerin yerin yaratılmasında ve ne de kendilerinin yaratılmasında hazır bulundurmam. Yoldan saptırcıları kendime yardımcı tutmuş da değilim"¹¹⁵.

İbn Sîde **عضدا** kelimesinin aslında **اعضادا** şeklinde çoğul manasında olduğunu ve âyet başlarının birbirine denk olması için tekil olarak kullanıldığını söylemektedir¹¹⁶. Şazz bir kıraatta **عضدا** şeklinde çoğul olarak da okunmuştur¹¹⁷. Böylece hem fâsılayı korumak ve hem de muhtevaya uygun bir kelime kullanılmış olduğunu söyleyebiliriz.

7. Ashında Tekil Olması Gereken Sözcüğün Çoğul Olarak Kullanılması :

Bazan da tekil olarak kullanılması gereken bir kelime, çoğul olarak kullanılır. Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

وجعلوا لله ائنادا ليضلوا عن سبيله قل تمتروا فان مصيركم الى النار * قل لعبادى الذين امتروا
يتقىموا الصلوة و يتقوا بما رزقناهم سرا و علانية من قبل ان يأتى يوم لا بيع فيه و لا خلال *

"Allah'ın yolundan saptırmak için O'na eşler koştular. De ki : (şimdilik) eğlenin, gideceğiniz yer ateştir!. İnanan kullarıma söyle: Namazı kılınlar, ne alışveriş, ne de dostluğun olmadığı bir gün gelmeden önce, kendilerine vermediğimiz rızıktan (Allah yolunda) gizli ve açık sarfetstinler"¹¹⁸.

Bu ayette geçen **خلال** kelimesinden murad **خلة** dir. Şu ayeti kerime buna delildir :

¹¹⁵ Kehf Sûresi, âyet, 50-51.

¹¹⁶ İbn Sîde, el-Muhkem, I, 241.

¹¹⁷ el-Beydâvi, Envârü't-Tenzil , (Hamîşinde el-Kâzrûnî Hâşşyesi var) Mısır, 1330, III, 228.

¹¹⁸ İbrahim Sûresi, âyet, 30-31.

يا ايها الذين امنوا اتقوا مما رزقناكم مما قبل ان ياتي يوم لا بيع فيه ولا خلة
ولا شفاعة والكافرون هم الظالمون

"Ey inananlar ne alışverişin, ne dostluğun ve ne de iltimasın olmadığı gün gelmezden önce size verdiğimiz rızıktan harcayın. Kâfirler zalimlerin ta kendileridir¹¹⁹. Öyleyse bu kelime, ilk ayette, ayet başları birbirine uysun diye çoğul yapılmıştır.

8. Ashı Tekil Olması Gereken Kelimenin Tesniye Olarak Kullanılması:

Tıpkı Yüce Allah'ın şu sözünde olduğu gibi, bazan müfred bir kelime tesniye olarak kullanılır :

ولمن خف مقام ربه جنتان فهای الا-ركما تكنان ذواتا انسان

"Rabbinin makamından korkan kimseye iki cennet var. Şimdi Rabbintzin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? çeşitli ağaçları, meyveleri var ikisinin de¹²⁰.

Nitekim Ferrâ'nın yaptığı bir tefsire göre, جنتان dan murad sadece bir cennettir. Çünkü Araplar, bazan müfred yerine tesniye kullanırlar. Ferrâ bu iddiasına iki ayrı şiir beytini şahid getirmektedir. Bunlardan birisi aşağıdaki beyittir :

بسمي بكيداء ولهنمين - قد جعل الارطاة جنتين

Ferrâ'ya göre bu şiirde geçen جنتان dan murad, bir " cennet " tir. Bunun sebebi şiirdeki kafiyelerdir. Kafiyelerde ziyade ve noksanlıklar olabilir. Bu gibi şeyler, kelâmın diğer kumlarında bulunmaz. Bu sebeple şiirdeki gibi, mezkûr âyette de fâsıla'dan dolayı جنة yerine جنتان kullanılmış olabilir¹²¹.

Ayrıca Semûd kıssası ile ilgili olan انهم اشقاها âyetinde de¹²² aynı durum söz konusudur. Çünkü bu âyette sözü edilen iki kişidir. Bunlardan birinin ismi Kudâr'dır. Fâsıla'dan dolayı اشقاها şeklinde gelmedi. Çünkü Arab bir kelimeyi tesniye ve çoğul olarak kullanırken böyle bir metod da uygulamaktadır¹²³.

¹¹⁹ Bakara Süresi, âyet, 254.

¹²⁰ Rahman Süresi, âyet, 46-48.

¹²¹ el-Ferrâ, Ma'ânî'l-Kur'an, III, 118.

¹²² Şems süresi, âyet, 12.

¹²³ Ferrâ, Ma'ânî'l-Kur'an, III, 268.

Fakat Ferrâ'nın bu görüşü, İbn Kuteybe'nin isyan etmesine sebep olmuştur. Bu yüzden İbn Kuteybe, şiddetle Ferrâ'ya saldırarak şöyle demiştir: " Bu Allah'ın Kitabı'nın hamledildiği en tuhaf şeylerden biridir. Böyle bir zorlamaya girmeden, âyet başlarından dolayı, ilâhî kelâmda Allah'ın ziyâde ve noksan yapabileceğini söylemekten Allah'a sığınırız. Bu olsa olsa anca ¹²⁴ وما ادرك ما هيه ve ¹²⁵ ayetlerinde olduğu gibi ha-ı sekte ve elifi ziyade etmemiz, ¹²⁶ اثنا ورتيا ve ¹²⁷ اذا يسر ayetlerinde olduğu gibi Araplar'ın metodu üzere- ayet başlarını denkleştirmek için ¹²⁸ يا ve hemzeyli hazfetmemiz caiz olur. Çünkü bu ne noksanlaştırır, ne artırır , ayrıca manayı da bozmaz.

" Ayet başlarından ötürü, bir cennet yerine iki cennet vadetmesini söylemekten Allah'a sığınırız. Bu nasıl olur? Halbuki Yüce Allah, Onu iki sıfatı ile vasfederek şöyle buyuruyor:

ذواتا افتان ve فيهما .Şairin şu sözünde olduğu gibi : نحن بنو أم البنين الاربعة " . Onlar beş kardeş idiler de kaftiyeden dolayı dört yapıldılar veya biri kalkıpta cehennemın bekçileri aslında yirmidir. Ayet başlarından ötürü, onların sayısını 19 yapılmıştır derse, bu söz de Ferrâ'nın sözüne benzemiştir " ¹²⁸.

İbn Kuteybe bu tenkidinde haklıdır. İki cennete bir cennet mânası vermek doğru olmamalıdır. O bakımdan burada hem fâsıla'ya rîayet ve hem de mâna, ikisi birden gözetilmiş olması daha doğru olabilir.

9- Tertip Farklığı :

Yüce Allah, geçmiş milletlerin kıssalarını ibret ve nasihat olsun diye nakleder ve şöyle buyurur:

كذبت قبلهم قوم نوح و عاد و فرعون ذو الاوتاد و ثمود قوم لوط و اصحاب الابهة
او لكك الاحزاب ان كل الا كذب الرسل فحق عقاب

¹²⁴ Karîa sûresi, âyet, 10.

¹²⁵ Ahzâb sûresi, âyet, 10.

¹²⁶ Meryem sûresi, âyet, 74.

¹²⁷ Fecr sûresi, âyet, 4.

¹²⁸ İbn Kuteybe, Garibu'l-Kur'ân, s.439-440.

"Onlardan önce de Nuh kavmi, Ad (kavmi) ve kazıklar sahibi firavun da yalanlamıştı. Semud (kavmi) Lut kavmi, Eyke halkı da (böyle yapmıştı). İşte onlar da (Peygambere karşı birleşik) partilerdi. Hepsi de Peygamberleri yalanladılar da benim cezamı hakettiler"¹²⁹.

كذبت قبلهم قوم نوح واصحاب الرس و ثمود و عاد و فرعون و اخوان لوط
و اصحاب الابهة و قوم تبع كل كذب الرسل فحق و عيب

"Onlardan önce Nuh kavmi, Res halkı ve Semûd (kavmi) de yalanlamıştı. Âd, firavun, Lut'un kardeşleri (Yani kavmi), Eyke halkı ve Tubba kavmi. Bütün bunlar Peygamberleri yalanladılar, tehdidimi hak ettiler."¹³⁰

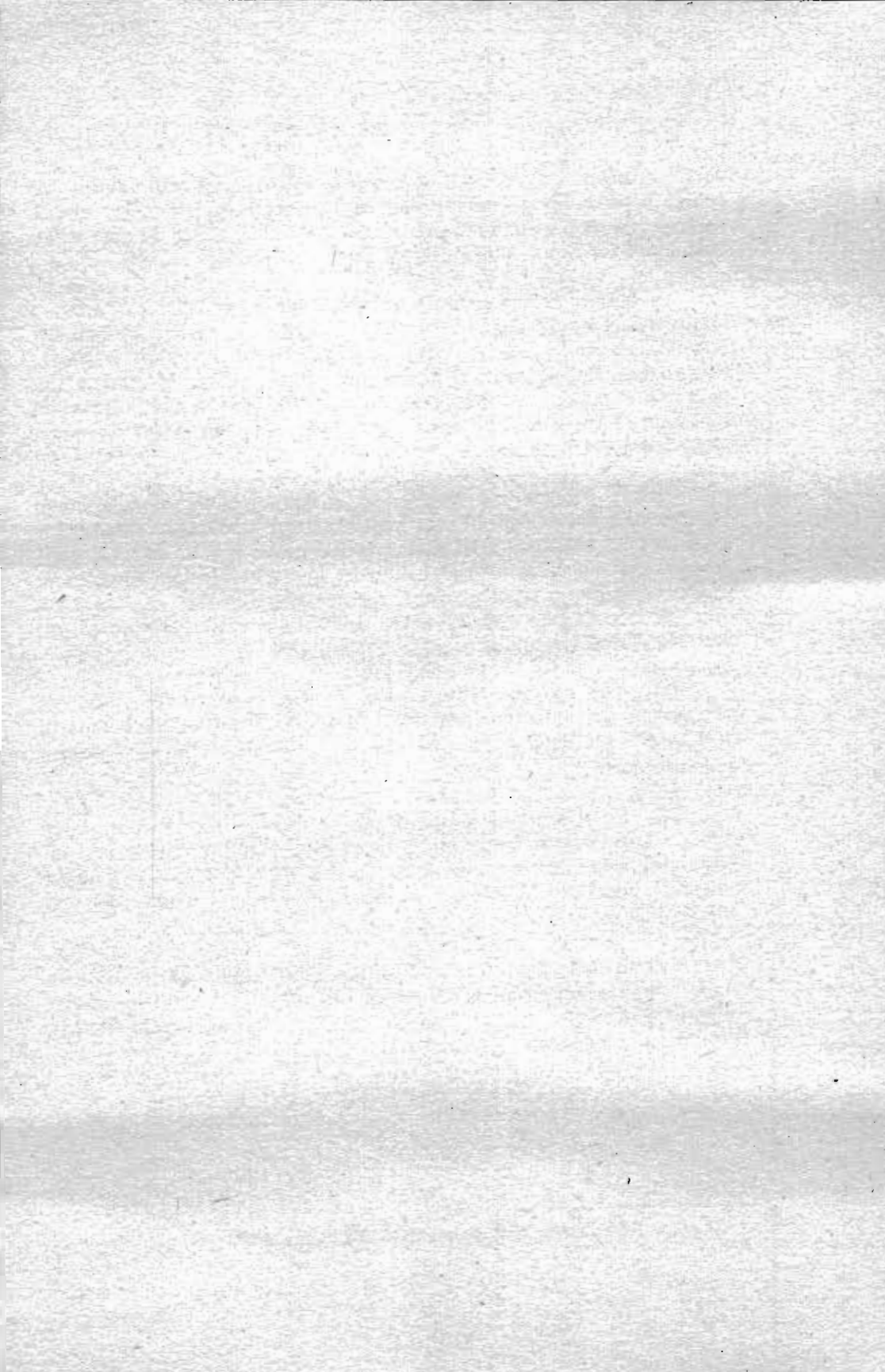
Peki bu iki süredeki tertibin farklı oluşundaki sebep nedir? Niçin birinci ayet Sâd suresinde **فحق عقاب** şeklinde, ikinci ayet Kâf süresinde, **فحق و عيب** şeklinde son bulmuştur ? Halbuki her iki süredeki âyetlerin manası hemen hemen aynıdır. Bunun tek sebebi vardır : O da Kâf suresinin fâsılları, son harften önce gelen harfin "yâ" veya "vav" şeklinde tanzim edilmiş olmasıdır. Hatta sürenin bütün ayetleri bu şekilde gelmiştir.

Halbuki Sâd suresinin fâsılları son harften önce gelen harf "Elif" şeklinde tanzim edilmiştir. Bunun için bu sürenin bütün fâsılları , 2. âyetten 66. ayete kadar, son harften bir önceki harfin "elif" olması şeklinde olmuştur. Meselâ **عجاب / مناص / شقاق** gibi. İşte bu ayetler, şu fâsıllar arasında gelmiştir; Bahsi geçen fâsılanın şekline göre **عقاب / الاحزاب / ذو الارتاد** şeklindedir . Bu sebeple Sâd ve Kaf surelerindeki fâsıllar farklı olmuştur. Böylece her fâsıla bulunduğu süredeki fâsılaya uygun düşmüştür.

Her iki ayetteki tertibin farklı olduğu açıktır. Çünkü sâd suresinde altı, Kâf süresinde sekiz topluluktan söz edilmiştir. Altısı her iki ayette tekrar edilmiştir." **قوم نوح** "ın dışında hiçbirinin tertibindeki yerinde olmamıştır. Çünkü bu tabir her iki ayetin de baştarafında vardır. Bu tertibin değişik olmasındaki sebep, her ayetin fâsılasını bulunduğu sürenin fâsılları ile beraber korumaktır.

¹²⁹ Sâd Süresi, âyet, 12-14.

¹³⁰ Kâf Süresi, âyet, 12-14.

yorgunluktan kurtarır. Okuyucunun vakfı güzel yapmasını, bir şekilden bir şekle geçmesini sağlar. Tilâvete hoşça giden bir ahenk vererek tilâvetin güzelliğini artırır. Okuyucunun tesirli ve çöştürücü cazip nameler yapmasına yardımcı olur.

Bu husus seciler hakkında doğru olsa da, genelde Kur'ân'daki fâsılalar hakkında doğru olamaz. O bakımdan, hemen hemen bir kısım sığa ve lafızların ötesine geçmeyen bu sınırlı görüşte, Kur'ân'daki fâsılaların belağatına bakmamız gerekir. Çünkü lafızla ilgili maddî şekil, güzel olmasına rağmen, fâsılada henüz bilinmeyen bir kısım bedîî esrarı ve derin maksatları düşünmekten zihnimizi alıkoyması doğru olmaz.

Ayrıca Kur'ân'daki fâsılaların, kulağa hoş ve akıcı gelmesi bakımından kendinden önceki kelâmla ilgisini sağlayan önemli bir hususiyet vardır. Sanki fâsıladan önce gelen kısım, ona bir giriş gibidir. Ayrıca hafzedildiği takdirde ayetteki mana bozulması bakımından da bir ilgisi vardır. Faraza okuyucu fâsılayı okumayacak olsa, dinleyici yaratılışı ve zevk-i selimi ile salıkadan gelen bir inşiyakla fâsıla sayesinde onu tamamlayabilir.

İşte bu yüzden Kur'ân'daki fâsılalar mücerred lafız ve vezinlerden ibaret değildir. Aksine ondan önce bulunan ayetin metni ile kuvvetli bir ilgisi vardır. Alımlar, bu hususu fâsılayı anlatırken açıklamışlardır.¹³⁸

Zira er-Rummâni, fâsılalar maktalarda bulunup manaların güzelce anlaşılmasını sağlayan birbirine benzer harflerdir, derken, el-Bakillani, fâsılalar son kelimenin hecelerinde bulunan, birbirine benzeyen bir kısım harflerdir ki, bu harflerin sayesinde manalar anlaşılabilir demektedir.

Kur'ân'ı okuduğumuz veya dinlediğimiz vakit bu fâsılların manevî bir kısım nameleri olduğunu insana huzur veren bir ahenk bulunduğunu hissederiz. Ayrıca gönülde huzur veren, tesirli, sanatkarane bir fayda da hissederiz.

¹³⁸ Lâşin, Abdülfettah, el-Bedi fi Esâlibi'l-Kur'an, s. 143.

BİBLİYOGRAFYA

Ahmed İbn Hanbel, el-Müsned, Beyrut, 1969.

el-Âlûsî, Ebu'l-Fadl Şihâbuddîn Mahmûd, Ruhu'l-Ma'ânî fi Tefsiri'l-Kur'ânî'l-'Azîm ve's-Seb'îl-Mesânî, Beyrut, tarihsiz.

Asım Efendi, Kâmûs-ı Okyanûs Tercemesi, İstanbul, 1304.

el-Bahâ Subkî, 'Arusu'l-Efrâh (Şuruhu't-Telhis Hamişinde), Kahire, Tarihsiz.

el-Bâkılânî, Ebû Bekr Muhammed İbnu't-Tayyîb, İcâzu'l-Kur'ân, Tahkik : Ahmed Sakr, Kahire, 1963.

- Nuketü'l-İntisâr Li Nakli'l-Kur'ân, Tahkik : Muhammed Zâgîül Selâm, İskenderye, 1971.

De Boer, Tj., İslâm Ansiklopedisi, Faslî mad. İstanbul, 1964, IV, 516.

Ebû Dâvûd, Sünen, Tahkik : Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Beyrut, Tarihsiz.

Ebû Hayyân, Esiruddîn Ebû Abdillâh Muhammed İbn Yûsuf el-Endelûsî, Bahru'l-Muhîr (et-Tefsîru'l-Kebîr), Riyad, Tarihsiz.

Ebû Hilâl el-Askerî, el-Hasan İbn Abdillâh, Kitâbu's-Sina'ateyn el-Kitâbe ve's-Şî'r, Tahkik : Ali Muhammed el-Becâvî - Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Mısır, 1971.

Ebû Su'ûd, Muhammed İbn Muhammed el-İmâdî, İrşâdu Aklî's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kur'ânî'l-Kerîm, Kahire, tarihsiz.

Ebû Zehrâ, Muhammed, el-Mu'cizetu'l-Kübrâ, Dımaşk, 1970.

el-Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed İbn Ahmed, Tehzîbu'l-Luğa, Tahkik : Ahmed Abdulhalîm, Kahire, 1969.

el-Ferrâ, Ebû Abdillâh Yahya İbn Ziyâd, Ma'ânî'l-Kur'ân, (III.Cilt) Tahkik : Abdulfettah İsmail Çelebi, Kahire, 1972.

Halil İbn Ahmed el-Ferâhîdî, Kitâbu'l-'Ayn, Tahkik : Dr.Mehdî Mahzûmî- Dr. İbrahim Samerrâî, Beyrut, 1988.

el-Hasnâvî, Muhammed, el-Fâsilâ fi'l-Kur'an, Beyrut, 1986.

İbnu'l-Cevzi, Cemâluddîn Abdurrahman İbn Ali İbn Muhammed el-Kureşî, Zâdu'l-Mesîr fi 'İlmî't-Tefsîr, Dımeşk, 1964.

İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osman, el-Hasâis, Tahkik : Muhammed Ali en-Neccâr, Kahire, 1952.

İbn Dureyd, Ebû Bekr Muhammed İbnu'l-Hasan, Cemheretu'l-Luğa, Bağdad, 1345.

İbn ebl'l-Hadîd, Abdu'l-Hamid İbn Hibetillâh, Şerhu Nehcî'l-Belâğa, Beyrut, Tarihsiz.

İbnu'l-Esir, Ziyâuddîn Nasrullah ebu'l-Feth, el-Meselu's-Sâir, Tahkik : Dr.Ahmed el-Hûfî - Dr. Bedevî Tabâne, Riyad, 1983.

İbn Haldun, Abdurrahmân, Mukaddime, Beyrut, Tarihsiz.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah İbn Müslim ed-Dineverî, Tefsîru Garîbî'l-Kur'an, Beyrut, 1978.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemaluddîn Muhammed, Lisânu'l-'Arab, Beyrut, 1968.

İbn Sinân el-Hafacî, Muhammed İbn Muhammed, Sırru'l-Fesâhe, Beyrut, 1982.

İbrahim Mustafa, Ahat Hasan Zeyyât, Hamid Abdulkadir, Muhamed Ali en-Neccâr, el-Mu'cemu'l-Vasîf, Tahran, Tarihsiz.

el-Kirmânî, Tacu'l-Kurrâ Muhammed İbn Hamza, el-Burhan fi Tevcihî'l-Müteşâbihi'l-Kur'an, Tahkik : Abdulkadir Ahmed Ata, Beyrut, 1986.

el-Kurtûbî, Ebû Abdillâh Muhamed İbn Ahmed, el-Câmî'li Ahkâmî'l-Kur'an, Beyrut, 1952.

Kutub, Seyyid, Kur'an'da Edebi Tasvir, Çev. Süleyman Ateş, Ankara, 1967.

Lâşin , Abdulfettâh, el-Bedî li Esâlibi'l-Kur'an, Kahire, 1973.

Mekki İbn Ebi Tâlib el-Kaysî, el-Keşf 'an Vücûhi'l-Kıraâtî's-Sab' ve 'İlelihâ ve Hücecihâ, Tahkik : Dr.Muhyiddin Ramazan, Dımaşk, 1987.

Müslim, el-Câmi'u's-Sahih (Sahihu Müslim), Tahkik : Muhammed Fuad Abdalbaki, Kahire, 1955.

en-Neseî, Ebu'l-Berekât, Abdullah İbn Ahmed, Medârikü't-Tenzil ve Hakâiku't-Tenzil, Beyrut, Tarihîsiz.

en-Neseî, es-Sünen, Beyrut, 1930.

Olgun, Tahir, Edebiyat Lugatı, İstanbul, 1973.

er-Râzî, Fahrüddin, Mefâtihu'l-Gayb, Mısır, 1308.

er-Rummânî, Ebu'l-Hasan İbn İsa, en-Nüket fi l'câzi'l-Kur'an (Selâsu Resâil fi l'câzi'l-Kur'an mecmuası içinde), Mısır, 1987.

Sibeveyh, Ebû Bîşr Amr, Kitâbu Sibeveyh, Bulak, 1317.

es-Suyûtî, Celâlüddin Abdurrahman , el-İtkân fi 'Ulûmi'l-Kur'an, Beyrut, 1973.

-- el-Müzhir fi 'Ulûmi'l-Lugat ve Envâ'ihâ, Tahkik : Muhammed Ahmed Câd el-Mevlâ- Ali Muhammed el-Becâvi- Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Mısır, Tarihîsiz.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul, 1979.

el-Yemenî, Yahya İbn Hamza, Kitâbu't-Tirâzi'l-Mutazammun li Esrârî'l-Belâğati ve Ulûmi Hakâiki'l-l'câz, Beyrut, 1980.

ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmud İbn Ömer, el-Keşşâf 'an Hakâiki't-Tenzil ve 'Uyûni'l-'Akâvil fi Vücûhi't-Te'vil, Beyrut, Tarihîsiz.

ez-Zerkeşî, Bedrüddin Muhammed İbn Abdillâh, el-Burhân fi 'Ulûmi'l-Kur'an, Tahkik : Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Mısır, 1972.